



N. K. KRUPSKAJA



MUISTELMIANI V. I. LENINISTÄ

PIETARISSA. 1893—1898

Vladimir Iljitš saapui Pietariin vuoden 1893 syksyllä, mutta minä tutustuin häneen myöhemmin. Toverit kertoivat Volgalta saapuneen jonkun hyvin tietoisin marxilaisen. Sitten minulle tuotiin aika kulunut vihkonen „markkinakysymyksestä”. Vihkossa oli esitetty toisaalta meidän pietarilaisen marxilaisen teknologi Herman Krasinin katsomuksia ja toisaalta vastasaapuneen volgalaisen mielipiteet. Vihko oli taivutettu kahtia: toiselle puolelle oli H. B. Krasin töhertänyt korjaillen ja lisäillen sekavalla käsialallaan omat ajatuksensa, ja toiselle puolelle oli volgalainen kirjoittanut huolellisesti ja siististi huomautuksensa ja vastaväitteensä.

Markkinakysymys oli silloin meidän kaikkien nuorten marxilaisten mielenkiinnon kohteena.

Pietarin marxilaisissa kerhoissa alkoi jo silloin kehkeytyä erikoinen virtaus. Tuolle virtaukselle oli tunnusomaista se, että yhteiskunnallisen kehityksen prosessit sen edustajista näyttivät mekaanisluontoisilta ja kaavamaisilta. Yhteiskunnallisen kehityksen tällainen ymmärtäminen jätti joukkojen osuuden, proletariaatin osuuden kokonaan huomion ulkopuolelle. Marxilaisuuden vallankumouksellinen dialektiikka tuli heitettyä jonnekin yli laidan ja jäljelle jäivät vain elottomat „kehitysvaiheet”. Nykyään tietysti pystyisi jokainen marxilainen kumoamaan tuollaisen „mekaanisen” katsantokannan, mutta silloin se aiheutti Pietarin marxilaisissa kerhoissa syvää mielten kuohuntaa. Me olimme silloin vielä hyvin huonosti aseistetut — monet meistä eivät tunteneet esimerkiksi Marxin teoksista muuta kuin „Pääoman” ensimmäisen osan, „Kommunistista manifestia” ei oltu edes nähtykään, ja vain vaistomaisesti tajuttiin, että tuo „mekaanisuus” on suoranainen vastakohta elävälle marxilaisuudelle.

Markkinakysymyksellä oli välitön yhteys tähän yleiseen kysymykseen marxilaisuuden ymmärtämisestä.

„Mekaanisuuden” kannattajat suhtautuivat tavallisesti tähän kysymykseen kovin abstraktisesti.

Siitä on nyt kulunut enemmän kuin kolmekymmentä vuotta.

Mainitsemani vihkonen ei ole valitettavasti säilynyt¹.

Voin kertoa vain siitä vaikutuksesta, jonka se teki meihin.

Tämän vastasaapuneen marxilaisen tulkitsemana markkinakysymys oli asetettu ylen konkreettisesti, joukkojen etujen mukaisesti, kysymykseen suhtautumisessa kokonaisuudessaan tuntui nimenomaan elävä marxilaisuus, joka käsittelee ilmiöitä niiden konkreettisessa ympäristössä ja kehityksessä.

Heräsi halu saada tutustua lähemmin tähän tulokkaaseen ja hänen mielipiteisiinsä.

Ensi kerran tapasin Vladimir Iljitšin vasta laskiaisena. Ohdalla, insinööri Klassonin luona, joka oli huomattavia pietarilaisia marxilaisia ja oli ollut pari vuotta ennemmin kanssani samassa marxilaisessa kerhossa, oli päätetty järjestää neuvottelutilaisuus saapuneen volgalaisen ja eräiden pietarilaisten marxilaisten kesken. Konspiraation mielessä oli järjestetty bliinikestitys. Vladimir Iljitšin lisäksi tilaisuudessa olivat läsnä Klasson, J. P. Korobko, Serebrovski, S. I. Radtšenko ym.; piti tulla Potresovin ja Struven, mutta muistaakseni he eivät tulleet. Mieleeni on jäänyt eräs tapaus. Puhe oli niistä teistä, joita olisi kuljettava. Yhteisymmärrykseen pääsemisestä ei tahtonut tulla mitään. Joku — kai Ševljagin — sanoi, että työ valistuslautakunnassa on erittäin tärkeää. Se sai Vladimir Iljitšin nauramaan, ja hänen naurunsa oli jotenkin sapekasta ja kuivaa — myöhemmin en koskaan kuullut hänen nauravan sillä tavalla:

— „No, mitäpä siinä, me emme aseta esteitä niille, jotka haluavat pelastaa isänmaan valistuslautakunnassa”.

On sanottava, että meidän sukupolvemme oli jo nuoruusiässään narodnajavoljalaisen ja tsarismmin yhteenoton silminnäkijänä ja sen silminnäkijänä, „miten liberaaliset piirit” ensin osoittivat kaikinpuolista „myötätuntoaan”, mutta „Narodnaja volja” puolueen murskaamisen jälkeen vetivät pelkurimaisesti hännän koipien väliin, säikkyivät pienintäkin kahinaa ja ryhtyivät julistamaan „pienien tekojen” politiikkaa.

Vladimir Iljitšin sapekas huomautus oli ymmärrettävissä. Hän oli saapunut tilaisuuteen sopiakseen yhteisistä taistelumenetelmistä, mutta vastauksena kuulikin kehotuksen ryhtyä levittämään valistuslautakunnan kirjasia.

¹ V. I. Leninin teosta „Niin sanotun markkinakysymyksen johdosta” pidettiin hukkaanjoutuneena, mutta vuonna 1937 vihkonen, josta N. K. Krupskaja kirjoittaa, löytyi ja on nyt MEL-instituutin hallussa. Teos julkaistiin ensi kerran „Bolševik” aikakauslehden 21. numerossa vuonna 1937 ja vuonna 1938 MEL-instituutti julkaisi sen erillisenä kirjasena (ks. V. I. Lenin, Teokset, I. osa, suom., ss. 61—111).— *Toim.*

Myöhemmin, kun olimme tutustuneet lähemmin, Vladimir Iljitš kertoi minulle, miten „seurapiireissä” oli suhtauduttu hänen vanhemman veljensä vangitsemiseen. Kaikki tuttavat olivat alkaneet karttaa Uljanovien perhettä, vieläpä opettajavanhuskin, joka aikoinaan oli käynyt säännöllisesti iltaisin šakkia pelaamassa, oli lopettanut käyntinsä. Siihen aikaan ei vielä Simbirskistä lähtenyt rautatietä, ja Vladimir Iljitšin äidin piti mennä Syzraniin saakka hevoskyydillä päästäkseen Pietariin vangitun poikansa luo. Vladimir Iljitš lähetettiin kyselemään matkaseuralaista, mutta kukaan ei halunnut matkustaa vangitun pojan äidin seurassa.

Vladimir Iljitšin kertoman mukaan tuollainen yleinen pelkuruus vaikutti häneen silloin erittäin voimakkaasti.

Tämä nuoruusajan elämys painoi epäilemättä leimansa hänen suhtautumiseensa „seurapiireihin”, liberaaleihin. Jo nuorena hän tuli tuntemaan kaikenlaisen liberaalisen lörpöttelyn arvon.

„Bliniikesteissä” ei tietenkään päästy mihinkään sopimukseen. Vladimir Iljitš puhui vähän, tarkkailen enimmäkseen toisia. Henkilöt, jotka nimittivät itseään marxilaisiksi, tunsivat olonsa epämukavaksi Vladimir Iljitšin luodessa terävän katseensa heihin.

Muistan, että palatessamme Ohdalta Nevan vartta kotiin minulle kerrottiin ensi kerran Vladimir Iljitšin veljestä, joka oli kuulunut narodnajavoljalaisiin, osallistunut vuonna 1887 murharytykseen Aleksanteri III vastaan ja saanut alaikäisenä surmansa tsaarin pyövelien kädestä.

Vladimir Iljitš piti kovin veljestään. Heillä oli paljon yhteisiä taipumuksia, molemmat tunsivat tarvetta oleskella pitkät ajat yksin voidakseen keskittyä. He asuivat tavallisesti yhdessä — erääseen aikaan erillisessä sivurakennuksessa, ja kun heidän luokseen tuli käymään joku nuoresta väestä, isosta serkkujoukosta, oli pojilla tapana sanoa: „Ilahduttakaa meitä poissaolollanne”. Kumpikin veli oli oppinut tekemään sitkeästi työtä, kumpikin oli mielialaltaan vallankumouksellinen. Mutta ikäero nähtävästi vaikutti heidän suhteisiinsa. Aleksandr Iljitš ei kertonut kaikista asioista Vladimir Iljitšille.

Vladimir Iljitš kertoi veljestään tähän tapaan:

Veli oli luonnontieteilijä. Viimeisenä kesänä kotona käydessään hän valmisti väitöskirjaa nivelmadoista ja työskenteli koko ajan mikroskoopin ääressä. Käyttäkseen mahdollisimman täydellisesti hyväkseen päivänvaloa hän heräsi aamun sarastaessa ja tarttui heti työhön. „Ei tule velipojasta vallankumousmiestä, päättelin silloin, vallankumousmies ei voi käyttää niin paljon aikaa nivelmatojen tutkimiseen”, kertoi Vladimir Iljitš. Mutta kohta hän näki, miten suuresti oli erehtynyt.

Veljen kohtalo vaikutti epäilemättä syvästi Vladimir Iljitšiin. Suuri merkitys tällöin oli sillä seikalla, että Vladimir Iljitš

jo silloin ajatteli itsenäisesti ja oli jo omalta kohdaltaan ratkaisut kysymyksen vallankumouksellisen taistelun välttämättömyydestä.

Jos asia olisi ollut toisin, niin veljen kohtalo olisi ehkä tuottanut hänelle vain syvää surua tai parhaimmassa tapauksessa nostattanut hänessä päättäväisyyttä ja pyrkimystä kulkea veljensä tietä. Vallinneissa oloissa veljen kohtalo vain terästi hänen aivotoimintaansa, kasvatti hänessä tavatonta selväjärkisyyttä, taitoa katsoa totuutta suoraan silmiin ja olla antautumatta hetkeksiäkään minkään korulauseen tai harhakuvitelman lumoihin, opetti hänet suhtautumaan rehellisesti kaikkiin kysymyksiin.

Syksyllä 1894 Vladimir Iljitš luki kerhossamme teoksensa „Kansan ystävät”. Muistan, miten se valtasi kaikkien mielenkiinnon. Siinä oli tuotu esille tavottomalla selvyydellä taistelun päämäärä. Sen jälkeen „Kansan ystävät” kulki kädestä käteen hektografilla monistettuna „keltaisten vihkosten” nimellä ilman tekijän nimeä. Niitä luettiin hyvin laajoissa piireissä ja voidaan varmuudella sanoa, että ne vaikuttivat hyvin suuresti silloiseen marxilaiseen nuorisoon. Vuonna 1896, kun olin käymässä Poltavassa, P. P. Rumjantsev, joka oli siihen aikaan aktiivinen sosialidemokraatti ja päässyt juuri vankilasta, luonnehti „Kansan ystäviä” vallankumouksellisen sosialidemokratian katsantokantojen parhaimpana, voimakkaimpana ja kaikkein täydellisimpänä määrittelynä.

Talvella 1894—1895 tutustuin Vladimir Iljitšiin jo hyvin läheisesti. Hän ohjasi työläiskerhoa Nevan tullin takana, minä kävin jo neljättä vuotta siellä opettamassa Smolenskin sunnuntai-iltakoulussa ja tunsin verrattain hyvin Pähkinälinnan valtatie¹ elämän. Monet työläiset, Babuškin, Borovkov, Gribakin, Arseni ja Filipp Bodrov, Žukov ym., jotka kuuluivat Vladimir Iljitšin ohjaamiin kerhoihin, olivat oppilainani sunnuntaikoulussa. Sunnuntai-iltakoulu oli siihen aikaan mainio paikka, missä sai tutustua työväen jokapäiväiseen elämään, työoloihin ja mielialoihin. Koulussa oli 600 oppilasta, lukuunottamatta teknillisiä iltaluokkia ja kouluun läheisessä yhteydessä olevia tyttökoulua ja Obuhovin koulua. On sanottava, että työläiset suhtautuivat „opettajattariin” täydellä luottamuksella: Gromovin puutavaravarastojen synkkäluonteinen vahtimies kertoi opettajattarelle ilosta loistavin kasvoin, että hänelle oli syntynyt poika; keuhkotautinen kutoja toivoi palkkiona lukutaidon opettamisesta reimaa sulhasta opettajattarelle; lahkolaisiin lukeutunut työläinen, etsittyään koko ikänsä jumalaa, kirjoitti tyytyväisenä, että hän oli vasta pääsiäisviikolla

¹ Nevan tullipiortin takana sijaitseva Pietarin työläiskaupunginosa; ennen se oli Nevskin, nykyään Volodarskin piiriä. Siitä kulki Nevan rantaa pitkin Pähkinälinnaan leveä valtatie, jonka varrella sijaitsivat useimmat piirin tehtaot.— N. K.

saanut kuulla Rudakovilta (saman koulun oppilaalta), ettei ole olemassa koko jumalaa ja heti oli tullut helppo olla, sillä ei ole mitään pahempaa kuin jumalan orjana olo — siitä ei ole mitään ulospääsyä, ihmisen orjana on helpompi olla — edes taistelu on mahdollista; tupakkatehtaan työläinen, joka joi itsensä joka sunnuntai sikahumalaan ja oli läpeensä niin tupakan hajun kylästävä, että päätti pyörrytti kun piti kumartua katsomaan hänen vihkooan, kirjoitti harakanvarpaita jäljittelevällä käsialallaan jättäen pois ääntiöitä, että he olivat löytäneet kadulta kolmevuotiaan tyttölapsen, joka on heidän arttelinsa hoivissa, ja että lapsi pitäisi antaa poliisiin, mutta on sääli; jalkapuoli sotamies kävi kertomassa, että Mihaila, joka oli viime vuonna opiskellut lukutaitoa, oli työssä revähdyttänyt itsensä ja kuollut ja kuollessaan muistellut opettajataria, oli pyytänyt käymään tervehtimässä ja toivottomassa pitkää ikää; kutomatyöläinen, joka oli vuorevarmana puoltanut tsaaria ja pappeja, varoitti, että pitäisi „kavahtaa sitä mustaa, sillä se aina maleksii sinne Gorohovajalle”¹; iäkäs työläinen selitti, ettei hän saa missään tapauksessa erota kirkonvanhimman toimesta, „sillä papit kovin petkuttavat kansaa ja ne on saatava selville vesille, itse hän ei kannata ollenkaan kirkkoa ja ymmärtää hyvin kehitysvaiheet”, jne., yms. Järjestöön kuuluvat työläiset kävivät koulussa tarkkaillakseen siellä käyvää väkeä ja pannakseen merkille, ketä voisi saada mukaan kerhoon ja suostutella järjestöön. Heidän kannaltaan eivät enää kaikki opettajattaret olleet samaa maata, vaan he jo tekivät eron, kuka opettajattarista oli mitenkin kehittynyt. Tuntiesaan opettajattaren „meikäläiseksi” he antoivat tälle tietää itseltään jollain sopivalla lauseella, esimerkiksi, kun oli puhe käsityöteollisuudesta, he sanoivat: „Käsityöläinen ei kestä kilpailua suurtuotannon rinnalla”, tai vääntivät kysymyksen: „Mikä ero on pietarilaisen työmiehen ja arkangelilaisen talonpojan välillä?” ja sen jälkeen heidän katseensa oli jo erikoinen ja he kumartelivatkin opettajattarelle erikoisesti: „Meikäläinen muka olette, kyllä tiedetään”.

Oppilaat kertoivat heti kaikista valtatien tapahtumista opettajattarelleen tietäen, että hän puolestaan tiedottaa niistä järjestölle.

Vallitsi ikään kuin jokin sanaton sopimus.

Koulussa sai oikeastaan puhua mistä aiheesta tahansa, vaikka melkein kaikissa luokissa oli ohranan kätyri; sai kosketella mitä perusteellisimpia kysymyksiä, kunhan vain ei maininnut sellaisia kauheita sanoja kuin „tsaari”, „lakko” yms. Virallisesti kylläkin oli puhumisen rajoitettu: kerran suljettiin niin sanottu kertausryhmä syystä, että siellä, kuten odottamatta paikalle tullut

¹ Gorohovajakadulla sijaitti ohranaosasto.— *Toim.*

tarkastaja totesi, oli opetettu kymmenmurtolukuja, silloin kun ohjelman mukaan oli lupa opettaa vain neljää laskutapaa:

Asuin silloin Vanhalla Nevskillä talossa, jossa oli läpikäytävä piha, ja Vladimir Iljitš pistäytyi tavallisesti sunnuntaisin kerhosta palatessaan luonani, ja silloin alkoi loputon keskustelu. Olin silloin kovasti kiintynyt kouluuni ja saatoin olla syömättäkin, kunhan vain sain keskustella koulusta, oppilaistani, Semjannikovin, Thorntonin, Maxwellin ym. Pähkinälinnan valtatie varrella sijaitsevista tehtaista. Vladimir Iljitšiä kiinnosti jokainen jopa pieninkin seikka työläisten elämästä ja elintavoista, hän koetti erillisten yksityispiirteiden mukaan saada kokonaiskuvan työläisen elämästä, löytää johtolangan, jota seuraten olisi voitu paremmin lähestyä työmiestä vallankumouksellisella propagandalla. Suurin osa silloista sivistyneistöä tunsii huonosti työväkeä. Intelligenttimies tuli kerhoon ja luki työläisille jotain luennon tapaan. Engelsin kirjaa „Perheen, yksityisomistuksen ja valtion alkuperä” „tutkittiin” kerhoissa pitkän aikaa käsinkirjoitettuna venäjännöksenä. Vladimir Iljitš luki työläisten kanssa Marxin „Pääomaa”, selitti heille kirjan sisältöä ja toisen puolen opiskelua ajasta käytti kyselyihin, kyseli työläisiltä heidän työtään, työolojaan ja selitti, millä tavalla heidän elämänsä liittyi koko yhteiskunnan rakenteeseen, miten, millä keinoin vallassaoleva järjestelmä oli muutettavissa. Vladimir Iljitšin työlle kerhoissa oli erikoista teorian yhdistäminen käytäntöön. Vähitellen kerhomme muutkin jäsenet alkoivat soveltaa samaa menetelmää. Kun seuraavana vuonna ilmestyi viinäläinen hektografilla monistettu kirjanen „Agitaatiosta”, niin maaperä agitaatiota varten lentolehtisten välityksellä oli jo valmis, oli vain tartuttava toimeen. Työläisten jokapäiväisiin tarpeisiin perustuva agitaatiomenetelmä juurtui vankasti meidän puolueyöhömme. Minä käsitin tämän menetelmän hedelmällisyyden täydellisesti vasta paljon myöhemmin, kun olin maanpaossa Ranskassa ja jouduin seuraamaan, miten Ranskan sosialistinen puolue suuren postityöntekijäin lakon aikana Pariisissa oli kokonaan syrjässä lakosta eikä sekaantunut lakon kulkuun. Se on muka ammattiliittojen asia. Ranskalaiset olivat sitä mieltä, että puolueelle kuuluu vain poliittinen taistelu. He eivät ymmärtäneet taloudellisen ja poliittisen taistelun yhdistämisen välttämättömyyttä.

Useat toverit, jotka työskentelivät silloin Pietarissa ja näkivät lentolehtisten avulla käydyn agitaation vaikutuksen, viehättyivät tähän työmuotoon ja unohtivat, että se ei ole ainoa, vaan yksi monista joukkojen keskuudessa suoritettavan työn muodoista, ja lähtivät kulkemaan surullisenkuuluisaa „ekonomismin” linjaa.

Vladimir Iljitš ei milloinkaan unohtanut muita työmuotoja. Vuonna 1895 hän julkaisi kirjasen „Selitys sakkolaista, jonka

mukaan työläisiä tehtaissa sakotetaan”.¹ Vladimir Iljitš esitti tässä kirjasessaan loistavan näytteen siitä, miten oli lähestyttävä sen ajan keskitason työmiestä ja miten hänet oli askel askeleelta johdatettava kysymykseen poliittisen taistelun välttämättömyydestä pitäen lähtökohtana hänen tarpeitaan. Monista sivistyneistön edustajista mainittu kirjanen tuntui ikävältä, pitkäveiteiseltä, mutta työläisille sen lukeminen tuotti tyydytystä: se oli heille läheinen ja ymmärrettävä (kirjanen painettiin narodnajavoljalaisessa kirjapainossa ja levitettiin työläisten keskuuteen). Vladimir Iljitš tutki siihen aikaan tarkkaavasti tehdaslakeja ollen sitä mieltä, että niitä selittämällä voidaan helposti tehdä työläisille selväksi heidän asemansa riippuvaisuus valtiojärjestelmästä. Iljitšin tutkimusten tulokset näkyvät monissa artikkeleissa ja kirjasissa, joita hän kirjoitti työläisiä varten, sekä kirjasessa „Uusi tehdaslaki”, artikkeleissa „Lakoista” ja „Teollisuusoukeuksista” ym.²

Käynnit työläiskerhoissa eivät tietystikään olleet jättämättä jälkiä: alkoi voimistettu varjostus. Koko meidän ryhmästämme Vladimir Iljitš oli parhaiten selvillä konspiraatiosta: hän tiesi kaikki läpikäytävät pihat, osasi mainiosti vetää kyttä nenästä, opetti meitä kirjoittamaan kirjoihin kemiallisin ainein, käyttämään pistekirjoitusta ja kaikenlaisia sovittuja merkkejä ja keksi kaikenlaisia peitenimiä. Yleensä hän tuntui ottaneen hyvin oppia narodnajavoljalaisista. Senpä vuoksi hän kertoikin suurella kunnioituksella entisestä narodnajavoljalaisesta Mihailovista, joka oli ansainnut konspiratiivisen sitkeytensä vuoksi liikanimen „pihamies”. Varjostaminen yhä voimistui, ja Vladimir Iljitš vaati, että määrättäisiin „perillinen”, joka olisi varjostuksesta vapaa ja jolle voisi uskoa kaikki yhteydet. Ja kun minä olin ryhmämme jäsenistä „puhtain”, niin „perilliseksi” määrättiin minut. Ensimmäisenä pääsiäispäivänä meitä lähti 5—6 henkeä Tsarskoje Seloon „pääsiäistä viettämään” erään ryhmämme jäsenen — Silvinin luo, joka oli siellä kotiopettajana. Olimme junassa olevinamme vieraita toisillemme. Sitten istuimme melkein koko päivän ja pohdimme, mitkä yhteydet olisi säilytettävä. Vladimir Iljitš opetti salakirjoitusta. Salakirjoitimme melkein puoli kirjaa. Mutta sittemmin en valitettavasti saanut mitään selvää tuosta ensimmäisestä yhteisestä salakirjoituksesta. Ainoana lohdutuksena oli, että siihen mennessä, kun salakirjoitus olisi pitänyt lukea, suurin osa „yhteyksistä” oli jo palanut.

Vladimir Iljitš valikoi huolellisesti noita „yhteyksiä”, hake-
malla haki kaikkialta sellaisia henkilöitä, jotka olisivat jollain

¹ Ks. *V. I. Lenin*, Teokset, 2. osa, suom., ss. 15—56.— *Toim.*

² Ks. *V. I. Lenin*, Teokset, 2. osa, suom., ss. 243—290, 4. osa, suom., ss. 278—290, 291—300.— *Toim.*

tavalla olleet sopivia vallankumoukselliseen työhön. Muistan, miten kerran Vladimir Iljitšin aloitteesta pidettiin ryhmämme edustajien (Vladimir Iljitšin ja muistaakseni Kržižanovskin) neuvottelu sunnuntaikoulun eräiden opettajattarien kanssa. Melkein kaikki he liittyivät sittemmin sosialidemokraatteihin. Heidän joukossaan oli Lidia Mihailovna Knipovitš, entinen narodnaja-vojlalainen, joka jonkin ajan kuluttua siirtyi sosialidemokraattien puolelle. Vanhat puolueytöntekijät muistavat hänet. Vallankumoustoiminnassa hän oli hyvin sitkeä, vaativainen itseään sekä muita kohtaan, mainio ihmistuntija ja mainio toveri, joka suhtautui rakkaudella ja huolenpidolla kaikkiin niihin, joiden kanssa työskenteli. Lidia tunsu heti, että Vladimir Iljitš on vallankumousmies. Lidia otti huolekseen yhteydenpidon narodnaja-vojlalaisten kirjapainon kanssa: sopi painattamisesta, jätti käsi- kirjoitukset, otti vastaan valmiit kirjaset, kuljetti ne koreissa tuttavilleen ja järjesti kirjallisuuden jakamisen työläisille. Kun hänet vangittiin — kirjapainossa olleen petturin, latojan ilmiannon johdosta — niin hänen tuttaviltaan takavarikoitiin kaksitoista korillista kiellettyä kirjallisuutta. Narodnaja-vojlalaiset painattivat siihen aikaan joukkomitassa kirjasia työläisiä varten: „Työpäivä”, „Kuka millä elää?”, Vladimir Iljitšin kirjanen „Sakoista”, „Tsaari-nälkä” ym. Lahden kirjapainon kaksi työläistä, jotka silloin kuuluivat narodnaja-vojlalaisiin, — Šapovalov ja Katanskaja — ovat nyt Kommuntisen puolueen riveissä.¹ Lidia Mihailovna ei ole enää elossa. Viimeiset elinvuotensa hän asui Krimillä ja kuoli vuonna 1920, jolloin Krimi oli valkoisten miehittämä. Kuolinvuoteellaan hän houreissaan halusi kiihkeästi omiensa, kommunistien luo ja kuoli hänelle rakkaan kommunistien puolueen nimi huulillaan. Opettajattarista oli vielä muistaakseni mainitussa neuvottelussa mukana P. F. Kudelli, A. I. Meštšerjakova (molemmat ovat nyt puolueen jäseniä) ym. Nevan tullin takana oli opettajana myös Aleksandra Mihailovna Kalmykova — mainio esitelmäitsijä (muistan hänen esitelmänsä työläisille valtion budjetista); hänellä oli siihen aikaan Liteininkadulla kirja-kauppa. Myös Vladimir Iljitš tutustui silloin läheisesti Aleksandra Mihailovnaan. Struve oli hänen oppilaitaan, ja hänen luonaan kävi säännöllisesti myös Struven kymnaasitoveri Potresov. Myöhemmin Aleksandra Mihailovna kustansi omilla varoillaan vanhaa „Iskraa” aina II edustajakokoukseen saakka. Hän ei seurannut Struvea, kun tämä siirtyi liberaalien leiriin, vaan asettui päättävästi Iskrajärjestön puolelle. Hänen peitenimensä oli „täti”. Vladimir Iljitšiin hän suhtautui erittäin hyvin. Nyt hän on kuollut, ja ennen kuolemaansa oli kaksi vuotta Detskoje Selon

¹ Muislelmat on kirjoitettu vuonna 1930.— *Toim.*

parantolassa vuoteenomana. Siellä hänen luonaan kävi joskus viereisten lastenkotien lapsia, joille hän kertoi Iljitšistä. Vuoden 1924 keväällä hän kirjoitti minulle, että pitäisi julkaista erillisenä kirjana Vladimir Iljitšin intoa hehkuvat artikkelit vuodelta 1917, hänen palavat kehotuksensa, joilla oli silloin niin valtava vaikutus joukkoihin. Vuonna 1922 Vladimir Iljitš kirjoitti Aleksandra Mihailovnalle muutamalla rivillä lämpimän tervehdyksen sellaisin sanoin, joita osasi vain hän kirjoittaa. Aleksandra Mihailovnalla oli läheinen yhteys „Työn vapautus” ryhmään. Yhteen aikaan (muistaakseni vuonna 1899), kun Zaslutš kävi Venäjällä, Aleksandra Mihailovna järjesti hänelle maanalaisen asunnon ja piti koko ajan yhteyttä häneen. Työväenliikkeen alkaneen kasvun vaikutuksesta sekä „Työn vapautus” ryhmän julkaisemien kirjojen ja artikkeleiden ja lisäksi Pietarin sosialidemokraattien vaikutuksesta Potresov vasemmistolaisui, samoin vasemmistolaisui väliaikaisesti myös Struve. Useiden alustavien kokousten jälkeen alkoi tuntua pohja yhteistyölle. Päätettiin julkaista yhteisvoimin kokoelma „Aineistoa taloudellisen kehityksemme luonnehtimiseksi”. Ryhmästämme sen toimitukseen kuuluivat Lenin, Starkov ja Stepan Iv. Radtšenko ja heiltä Struve, Potresov ja Klasson. Tiedetään miten kokoelman kävi. Tsaarin sensuuri poltti sen. Keväällä 1895 Lenin kävi ulkomaanmatkansa edellä ahkerasti Ozernoin sivukadulla Potresovin luona jouduttaen työtään.

Vuoden 1895 kesän Vladimir Iljitš vietti ulkomailla: osan Berliinissä, jossa kävi työläisten kokouksissa, ja osan Sveitsissä, jossa tapasi ensi kerran Plehanovin, Axelrodin ja Zaslutšin. Ulkomailla hän oli saanut runsaasti vaikutelmia ja sieltä palatessaan toi kaksipohjaisen matkalaukun, jonka pohjien väliin oli ahdettu illegaalista kirjallisuutta.

Vladimir Iljitšiä alettiin heti hellittämättä varjostaa: pidettiin silmällä häntä ja hänen matkalaukkuunsa. Serkkutyttöni oli siihen aikaan työssä osoitetoimistossa. Parin päivän kuluttua Vladimir Iljitšin saapumisesta hän kertoi minulle, että hänen päivystysvuorollaan yöllä tuli osoitetoimistoon etsivä, selaili kaarilta osoitelappuja (ne oli pujotettu aakkosjärjestyksessä rautalanka-kaarille) ja kehaisi: „Olemme päässeet hyvin huomattavan valtiollisen rikollisen Uljanovin jäljille,— hänen veljensä hirtettiin,— saapui äsken ulkomailta ja nyt se ei pääse enää käsittämme”. Kun serkkuni tiesi minun tuntevan Vladimir Iljitšin, niin hän kiiruhti heti kertomaan asiasta minulle. Minä puolestani tietysti heti varoitin Vladimir Iljitšiä. Tarvittiin ääretöntä varovaisuutta. Mutta asiat eivät kuitenkaan sietäneet viivyttelyä. Työ edistyi. Otettiin käytäntöön työnjako piireittäin. Ryhdyttiin kirjoittamaan ja julkaisemaan lentolehtisiä. Muistan, että ensimmäisen lentolehtisen Vladimir Iljitš kirjoitti Semjannikovin tehtaan

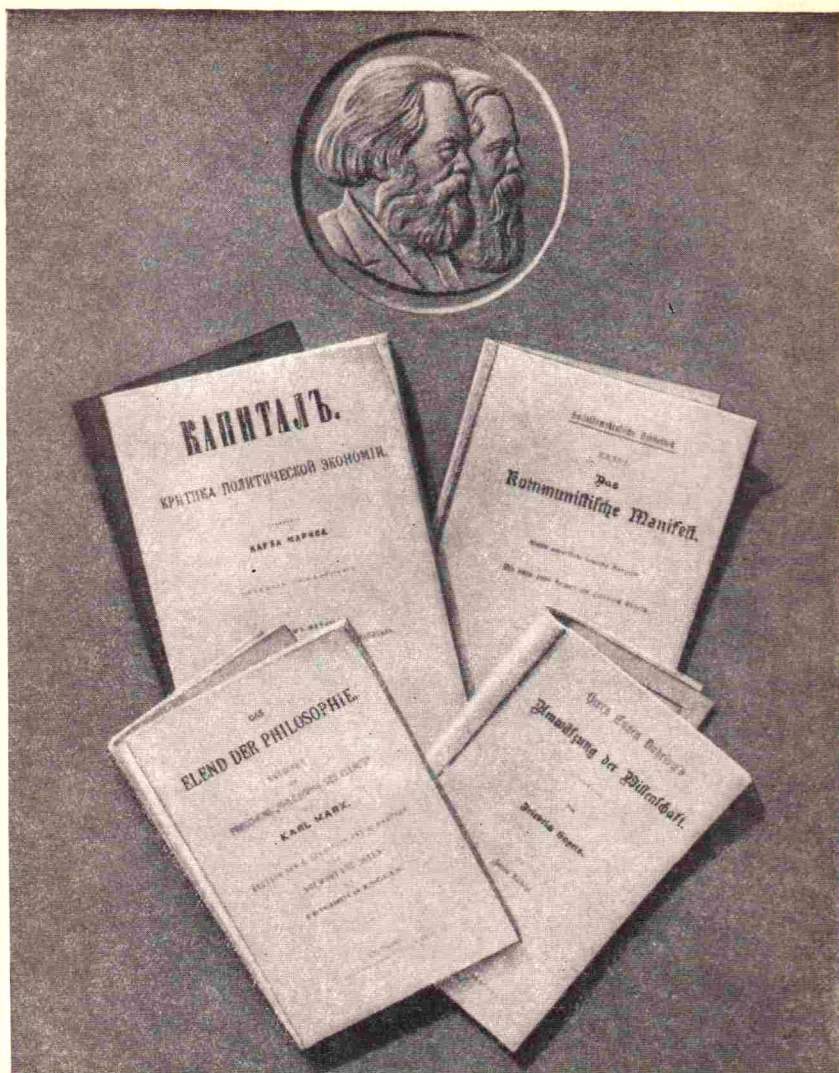
työläisille¹. Meillä ei siihen aikaan ollut minkäänlaisia painolaitteita. Lentolehtinen monistettiin käsin tekstauskirjaimin ja sitä levitti Babuškin. Vahtimiehet ottivat neljästä kappaleesta kaksi ja toiset kaksi joutuivat työläisille ja kulkivat kädestä käteen. Lentolehtisiä levitettiin muissakin piireissä. Niinpä Vasiliostrovin piirissä kirjoitettiin lentolehtinen Lafermin tupakkatehtaan työläisnaisille. A. A. Jakubova ja Z. P. Nevzorova (Kržižanovskaja) käyttivät levitystyössä seuraavanlaista menetelmää: he käärivät lehtiset torvelle niin, että niitä oli mukava ottaa käteen yksitellen, ja laitettuaan sopivasti esiliinansa, heti tehtaan pillin puhallettua lähtivät kiireesti kohti tehtaan porttia, josta tulvahti suuri joukko työläisnaisia, ja juosten sujauttelivat hämmästelevien naisten käsiin lentolehtisiä. Lehtisillä oli menestystä. Lentolehtiset ja kirjaset saivat työväkeä liikkeelle. Lisäksi päätettiin ryhtyä julkaisemaan — kun käytävissä oli illegaalinen kirjapaino — helppotajuista sanomalehteä „Rabotšeje Delo”. Vladimir Iljitš valmisti aineiston lehteä varten erikoisen huolellisesti. Hän tarkasti joka rivin. Muistan erään kokouksen asunnossani. Zaporožets kertoi innoissaan aineistosta, jota hän oli onnistunut keräämään Moskovan tullin takana sijaitsevalta kenkätehtaalta. „Kaikesta sakotetaan”, kertoi hän, „jos lyöt koron vinoon, heti sakko”. Vladimir Iljitš naurahti: „No jos korko on vinossa, niin silloin lienee aihetakin sakkoon”. Aineistoa Vladimir Iljitš keräsi ja tarkasti hyvin huolellisesti. Muistan, miten esimerkiksi koottiin aineistoa Thorntonin tehtaasta. Päätettiin, että minä kutsun luokseni entisen oppilaani Krolikovin, Thorntonin tehtaan lajittelijan, joka oli aikaisemmin ollut karkotettuna Pietarista, ja kirjoitan häneltä muistiin kaikki tiedot Vladimir Iljitšin laatiman kaavakkeen mukaan. Krolikov tuli meille komeassa lainaturkissa ja toi tullessaan kokonaisen vihkon tietoja, joita vielä suullisesti täydensi. Tiedot olivat hyvin arvokkaita. Lenin kävi niihin käsiksi innokkaasti. Sitten me Apollinaria Aleksandrovna Jakubovan kanssa vielä kävimme työläisnaisiksi pukeutuneina liinat päässä Thorntonin tehtaan yhteisasunnossa, sekä perheellisten että yksinäisten työläisten huoneissa. Tilanne siellä oli suorastaan kauhistuttava. Vasta näin kootun aineiston pohjalla Vladimir Iljitš kirjoitti lehtiartikkeleita ja lentolehtisiä. Katsokaapa hänen kirjoittamaansa lehtistä: „Thorntonin tehtaan työmiehille ja työläisnaisille”². Miten yksityiskohtaista asiantuntemusta se todistaakaan. Ja se oli arvokas koulu kaikille silloin työskennelleille tovereille. Silloin

¹ Semjannikovin tehtaalla sattuneiden levottomuuksien johdosta tehtaan työläisille tarkoitettu lentolehtinen, joka oli venäläisten marxilaisten ensimmäinen agitaatiolehtinen, V. I. Lenin kirjoitti työläisen I. V. Babuškinin aktiivisella osanotolla vuoden 1894 joulukuun 24 päivän (vuoden 1895 tammikuun 5 päivän) jälkeen.— *Toim.*

² Ks. V. I. Lenin, Teokset, 2. osa, suom., ss. 65—69.— *Toim.*



V. I. Lenin.
Valokuva, 1890—1891.



K. Marxin ja F. Engelsin teoksia, joita V. I. Lenin tutki nuoruusvuosinaan.

sitä opittiin „kiinnittämään huomiota pikkuseikkoihin”. Ja silloin nuo pikkuseikat syöpyivät syvälle tietoisuuteen.

Meidän „Rabotšeje Delo” ei nähnyt päivänvaloa. Joulukuun 8 (20) päivänä pidettiin asunnossani istunto, jossa luettiin painoon valmistetun numeron lopullinen teksti. Vedos oli kahtena kappaleena. Toisen niistä otti Vanejev mukaansa lopputarkastusta varten ja toinen jäi minulle. Aamulla menin hakemaan Vanejevilta korjattua kappaletta, mutta palvelija sanoi minulle, että Vanejev oli edellisenä iltana muuttanut pois. Vladimir Iljitšin kanssa olimme edeltäkin sopineet, että epäilyksien sattuessa minä voin kysellä hänestä hänen tuttavaltaan Tšebotarjovilta, joka työskenteli kanssani rautateiden päähallinnossa. Vladimir Iljitš kävi heillä joka päivä ja aterioi heidän luonaan. Tšebotarjovia ei ollut työpaikalla. Menin hänen asunnolleen. Vladimir Iljitš ei ollut käynyt päivällisellä: selvä, että hänet oli vangittu. Iltaan mennessä saatiin tietää, että meidän ryhmästämme oli vangittu hyvin monia. Minulle jääneen „Rabotšeje Delon” kappaleen vein säilytettäväksi kymnaasijan ystävättärelleni, tulevalle Struven vaimolle Nina Aleksandrovna Gerdille. „Rabotšeje Delo” päätettiin jättää toistaiseksi painattamatta, ettei vangittujen määrä olisi lisääntynyt.

Se kausi, jonka Vladimir Iljitš työskenteli Pietarissa, oli kuten hän itse sitä luonnehti, huomiota herättämättömän ja tuloksiltaan näkymättömän, mutta erittäin tärkeän työn kausi. Työssä ei näkynyt ulkoista loistoa. Kysymys ei ollut sankariteoista, vaan siitä, miten olisi voitu saada aikaan kiinteä yhteys joukkoihin, lähestyä niitä, oppia tuomaan julki niiden parhaimpia pyrkimyksiä, oppia olemaan joukoille läheinen ja ymmärrettävä ja saada joukot omalle puolelle. Mutta juuri tällä Pietarissa tehdyn työn kaudella Vladimir Iljitš muovautui työväenjoukkojen johtajaksi.

Kun sitten menin väkemme vangitsemisen jälkeen ensi kerran koululle, niin Babuškin kutsui minut syrjään porraskäytävään ja antoi minulle työläisten kirjoittaman lentolehtisen, joka koski vangitsemista. Lehtinen oli puhtaasti poliittisuontoinen. Babuškin pyysi antamaan lehtisen monistettavaksi ja tuomaan heille levitettäväksi. Sitä ennen meillä ei hänen kanssaan ollut koskaan suoraa keskustelua minun yhteydestäni järjestöön. Annoin lehtisen tovereilleni. Muistan sen kokouksenkin, se oli S. I. Radtšenkon asunnossa. Kaikki ryhmän rippeet olivat koolla. Ljahovski, luettuuan lentolehtisen, huudahti: „Miten tämä lehtinen voidaan julkaista, sehän on kirjoitettu suoraan poliittisesta aiheesta”. Mutta kun lehtisen olivat epäilemättä kirjoittaneet työläiset omasta aloitteestaan ja kun työläiset pyysivät välttämättä sen painattamista, niin päätettiin, että se on painatettava. Ja niin tehtiinkin.

Yhteys Vladimir Iljitšiin saatiin hyvin pian. Siihen aikaan sai tutkintavangeille viedä kuinka paljon tahansa kirjoja ja niiden tarkastus oli hyvin ylimalkaista, jolloin tarkastaja ei tietysti voinut huomata kirjainten keskelle tehtyjä pikku pisteitä tai tuskin näkyvää paperin värin muutosta, mikä aiheutuu maidolla kirjoittamisesta. Salaisen kirjeenvaihdon menetelmät meillä kehittyivät nopeasti. Vladimir Iljitšille oli luonteenomaista huolenpito vangituista tovereista. Jokaisessa vankilasta lähetetyssä kirjeessä oli aina useita vangittujen huolenpitoa koskevia tehtäviä: sitä ja sitä toveria ei käy kukaan katsomassa, hänelle on löydettävä „morsian”; toiselle toverille taas on käynnin aikana sukulaisten kautta tiedotettava, että etsisi kirjettä siitä ja siitä vankilan kirjaston kirjasta siltä ja siltä sivulta, jollekin on hankittava lämpimät jalkineet jne. Hän piti yllä kirjeenvaihtoa useiden vangittujen toverien kanssa, joille tuo kirjeenvaihto oli kaikki kaikessa. Vladimir Iljitšin kirjeistä uhkui reippaus, niissä puhuttiin työstä. Saadessaan sellaisen kirjeen ihminen unohti istuvansa vankilassa ja tarttui itsekin työhön. Muistiin on jäänyt hänen kirjeittensä tekemä vaikutelma (elokuussa vuonna 1896 jouduin samoin vankilaan). Maidolla kirjoitetut kirjeet saapuivat perille vankilan ulkopuolitse kirjojensaantipäivänä, lauantaina. Ensimmäisenä tuli katsottua sovitut merkit ja tarkastettua, että kirjassa on kirje. Kuuden aikaan tuotiin kuumaa vettä, ja sitten naisvalvoja vei kriminaalivangit kirkkoon. Siihen mennessä oli kirje leikely kapeiksi liuskoiksi ja laitettu tee; heti, kun valvoja oli mennyt, alkoi kirjeen kehittäminen laskemalla paperiliuskat kuumaan teehen (vankilassa ei käynyt pänsä kirjeen kehittäminen kynttilän liekillä ja Vladimir Iljitš keksikin niiden kehittämisen kuumalla vedellä). Hänen kirjeensä henkivät sanomatonta reippautta ja ne tuli luettua erittäin suurella mielenkiinnolla. Samoin kuin Vladimir Iljitš oli vapaudessa kaiken työn järjestäjänä, samoin vankilassakin pidettiin yhteyttä vapaudessa oleviin hänen kauttaan.

Kaiken lisäksi hän teki vankilassa paljon työtä. Siellä valmisti „Kapitalismin kehitys Venäjällä”¹. Sallituissa kirjeissään Vladimir Iljitš tilasi tarvitsemaansa aineistoa ja tilastokokoelmia. „Päästivät valitettavasti pois liian aikaisin, kirjaa pitäisi vielä viimeistellä, Siperiassa saa huonosti kirjoja”, puhui hän leikkilään, päästyään vankilasta. „Kapitalismin kehityksen” lisäksi Vladimir Iljitš kirjoitti vankilassa lentolehtisiä, illegaalisia kirjasia, kirjoitti ohjelmaluonnoksen ensimmäistä edustajakokousta varten (se pidettiin vasta vuonna 1898, mutta oli aiottu pitää ennemmin) sekä esitti mielipiteitään järjestössä käsiteltävistä kysymyksistä. Ja ettei olisi joutunut yllätetyksi kirjoittamisesta, Vladimir Iljitš teki maitomustetta varten „mustetolpot” leivästä,

¹ Ks. *V. I. Lenin, Teokset*, 3. osa, suom., ss. 1—541.— *Toim.*

jotka sitten — heti kun luukun salpa kolahti — pisti suuhunsa. „Tänään olen syönyt kuusi mustetolppoa”, lisäsi hän leikillään kirjeeseensä.

Mutta vaikka Vladimir Iljitš säilyttikin mielensä tasapainon ja asetti itsensä määrätyn järjestyksen puitteisiin, niin häneenkin nähtävästi tarttui joskus vankilan ikävä. Eräässä kirjeessään hän kehitteli tällaista suunnitelmaa. Kun heitä käytettiin kävelyllä, niin jostakin käytävän ikkunasta näkyi hetken ajan pieni pätkä Špalernajan katukäytävää. Ja niinpä hän keksi: meidän — minun ja Apollinaria Aleksandrovna Jakubovan — piti mennä määrätynä hetkenä seisomaan siihen paikkaan katukäytävälle, että hän näkisi meidät. Jakubova ei jostain syystä päässyt lähtemään. Minä kävin monena päivänä ja seisoskelin pitkät ajat sovitussa paikassa, mutta sitten se suunnitelma jostain syystä raukesi, en enää muista miksi.

Sillä aikaa, kun Vladimir Iljitš istui vankilassa, työ vapauudessa laajeni ja työväenliike vaistonvaraisesti kasvoi. Martovin, Ljahovskin ja toisten vangitsemisen jälkeen ryhmämme voimat entisestään heikkenivät. Ryhmään liittyi kylläkin uusia tovereita, mutta uusi väki ei enää ollut aatteellisesti niin karaistunutta eikä opiskeluun enää ollut aikaa, liikkeen palvelu vaati paljon voimia, kaikki meni agitaatioon eikä propagandaa ollut aika ajatella. Lentolehtisten välityksellä tehdyllä agitaatiolla oli suuri menestys. Vuoden 1896 kesällä puhjennut 30 tuhannen pietarilaisen tekstiililyöläisen lakko sujui sosialidemokraattien vaikutuksen merkeissä ja sai monen pään pyörälle.

Muistan, kuinka kerran (kai elokuun alussa) Pavlovskin metsässä pidetyssä kokouksessa Silvin luki ääneen lentolehtisen luonnosta.

Siinä oli eräässä paikassa lause, joka typisti suoranaisesti työväenliikkeen yksistään taloudelliseen taisteluun. Luettuaan sen ääneen Silvin pysähtyi. „Kylläpä täräytin lauseen, ja mikähän minut sai sen kirjoittamaan”, sanoi hän naurahtaen. Lause vedettiin yli. Vuoden 1896 kesällä Lahden kirjapaino paljastettiin täydellisesti. Siinä meni mahdollisuus kirjasten painattamiseen ja aikakauslehdestä huolehtiminen oli lykättävä pitkiksi ajoiksi.

Vuoden 1896 lakon aikana ryhmämme liittyi Tahtarjovin ryhmä, jonka jäsenet tunnettiin nimeltä „apinat”, ja Tšernyšjovin ryhmä, joka tunnettiin „kukkojen” ryhmänä¹. Mutta niin kauan, kun „dekabristit” istuivat vankilassa ja pitivät yhteyttä vapaudessa työskenteleviin tovereihin, työ luisti vielä entistä latuaan. Kun Vladimir Iljitš pääsi vapaaksi, olin minä vielä vankilassa.

¹ Elokuun 12 (24) päivänä 1896 tapahtui uusia vangitsemisia: poliisien käsiin joutuivat melkein kaikki „vanhukset” ja monia „kukkojen” ryhmästä. Minut myöskin vangittiin samana päivänä.— N. K.

Siitä kuumeisesta ilmapiiristä, johon ihminen joutuu vankilasta päästyään, ja useista kokouksista huolimatta Vladimir Iljitš sai kuitenkin kirjoitetuksi minulle kirjeen asioiden tilasta. Äitini kertoi, että Vladimir Iljitš oli vankilassa ollessaan jopa lihonut ja oli nyt kovin reippaalla tuulella.

Minut päästettiin vapaalle jalalle kohta „Vetrovan tapauksen” jälkeen (naisvanki Vetrova oli Pietari-Paavalin linnassa polttanut itsensä). Santarmit päästivät silloin paljon naisia vapaaksi. Silloin päästettiin minutkin ja jätettiin asian käsittelyn ajaksi Pietariin pannen kannoilleni pari varjostajaa, jotka seurasivat perässäni kaikkialla. Päästyäni vapaaksi järjestö oli surkeassa tilassa. Entisistä työntekijöistä oli säilynyt vain Stepan Ivanovitš Radtšenko ja hänen vaimonsa. Paljastumisuhan takia hän ei voinut osallistua työhön, mutta oli edelleenkin ryhmän keskuksena ja huolehti yhteyksistä. Hänellä oli lisäksi yhteys Struveen. Struve kohta meni naimisiin sosialidemokraatin N. A. Gerdin kanssa; Struve oli silloin itsekkin sosialidemokratian kannalla. Järjestössä hän ei kyennyt ollenkaan tekemään työtä, varsinkaan maanalaisessa järjestössä, mutta epäilemättä häntä mairitteli se, että häneltä kysyttiin neuvoa. Kirjoittipa hän Sosialidemokrat-tisen työväenpuolueen I edustajakokousta varten manifestinkin. Talvella 1897—98 kävin hyvin usein Struven asunnossa Vladimir Iljitšin asioilla — Struve julkaisi silloin aikakauslehteä „Novoje Slovo” — ja muutenkin minulla oli hänen vaimonsa Nina Aleksandrovnan kanssa paljon yhteisiä asioita. Tein silloin huomioita Struven persoonasta. Hän oli siihen aikaan sosialidemokraatti, mutta minua ihmetytti hänen kirjanoppineisuutensa ja se, ettei hänellä ollut juuri lainkaan kiinnostusta „elävään elämänpuuhun”, jota kiinnostusta oli niin paljon Vladimir Iljitšillä. Struve hankki minulle käännöstyön ja lupasi itse olla sen toimittajana. Mutta työni nähtävästi rasitti häntä, hän väsyi siihen (Vladimir Iljitšin kanssa me istuimme samantapaisen työn ääressä tunteita. Vladimir Iljitšin työtyyli oli tyyten toinen, hän antautui kokonaan työhön, jopa sellaiseenkin kuin käännöstyö). Lepoaikanaan Struve luki Fetiä. Joku on muistelmissaan kirjoittanut, että Vladimir Iljitš olisi pitänyt Fetistä. Se ei ole totta. Fet oli kiivas maaorjuuden kannattaja, jolta ei löydy mitään myönteistä, mutta Struve todellakin piti Fetiä mielirunoilijanaan.

Tunsin myös Tugan-Baranovskin. Olin opiskellut yhdessä hänen vaimonsa Lidia Karlovna Davydovan kanssa („Mir Boži” aikakauslehden kustantajattaren tytär) ja kävin joskus heillä. Lidia Karlovna oli sangen älykäs ja hyvä nainen joskin heikko-luonteinen. Hän oli viisaampi miestänsä. Itsensä Baranovskin puheissa kuulosti meille vieras henkilö. Kerran ehdotin hänelle keräyslistan lakon hyväksi (muistaakseni Kostroman lakon hyväksi). Sain jonkun ruplan, en muista montako, mutta minun

oli kuunneltava moraalisaarna aiheesta: „Käsittämätöntä, miksi lakkoja on tuettava, lakko ei ole riittävän tehokas keino taistelussa liikkeenharjoittajia vastaan”. Otin rahat ja kiiruhdin pois.

Kaikista kuulumisista kirjoitin Vladimir Iljitšille karkotuspaikalle. Mutta järjestön työssä ei ollut oikeastaan paljoakaan kirjoitettavaa. I edustajakokoukseen mennessä ryhmässämme oli vain neljä henkeä: S. I. Radtšenko, hänen vaimonsa Ljubov Nikolajevna, Sammer ja minä. Edustajakokouksessa meitä edusti Radtšenko. Mutta palattuahan hän ei kertonut siellä tapahtuneesta juuri mitään; hän kaivoi esille kirjan selkään piilotetun meille jo tutun Struven kirjoittaman ja edustajakokouksen hyväksymän „manifestin” ja purskahti itkuun: melkein kaikki edustajakokouksessa olleet — heitä olikin vain muutama henkilö — oli vangittu.

Minut tuomittiin kolmeksi vuodeksi karkotukselle Ufan lääniin, mutta pyysin muuttamaan karkotuspaikakseni Šušenskojen kylän Minusinskin piirikunnassa, missä Vladimir Iljitš oli karkotuksella, ilmoitettuani itseni hänen „morsiamekseen”.

KARKOTUKSELLA. 1898—1901

Minusinskiin, jonne matkustin omaan laskuuni, kanssani lähti äitini. Krasnojarskiin saavuimme toukokuun 1 (13) päivänä 1898. Matkaa oli jatkettava laivalla Jeniseitä ylös, mutta laivat eivät vielä kulkeneet. Krasnojarskissa tutustuin narodnojepravolaiseen Tjuttševiin ja hänen vaimoonsa, jotka järjestivät minulle sellaisiin asioihin tottuneempina kohtaustilaisuuden kaupungin kautta kuljetettavien sosialidemokraattisten karkotusvankien kanssa; heidän joukossaan olivat samasta asiasta kanssani vangitut toverit Lengnik ja Silvin. Vartiosotilaat, saattaessaan vangin valokuvamoon, istuutuivat itse syrjään haukkaamaan tarjoamiamme makkaraa ja leipää.

Minusinskissa kävin Arkadi Tyrkovin luona sanomassa terveiset hänen sisareltaan, joka oli minun kynnaasiystävättäreni. Tyrkov oli pervomartovilaisia ja karkotettu Siperiaan määräämättömäksi ajaksi. Kävin myös puolalaisen toverin F. J. Kon'in luona, joka oli vuonna 1885 tuomittu pakkotyökarkotukseen „Proletariat” jutun yhteydessä. Hän oli saanut paljon kärsiä vankilassa ja karkotuksella; minun käsityksessäni hän oli vanhan leppymättömän vallankumousmiehen esikuva — pidin hänestä sanomattomasti.

Šušenskojen kylään, jossa Lenin eli karkotettuna, saavuimme illan hämärtyessä; Vladimir Iljitš oli metsällä. Purimme tavaramme ja meidät saatettiin tupaan. Minusinskin piirikunnassa Siperiassa talonpoikaisto pitää siisteydestä, lattiat on peitetty monivärisillä kotikutoisilla matoilla, seinät valkaistu ja koristettu siperiankuusen oksilla. Vladimir Iljitšin huone ei ollut kylläkään

iso, mutta myöskin siisti. Isäntäväki antoi minun ja äitini käyttööseen toisen puolen tuvasta. Talonväkeä ja naapureita kertyi tuvan täydeltä meitä uteliaina katselemaan ja jututtamaan. Vihdoin Vladimir Iljitš saapui metsältä ja ihmetteli, miksi hänen huoneessaan on valo. Isäntä selitti, että Oskari Aleksandrovitš (karkotettu pietarilainen työmies) on tullut humalassa ja viskonut kaikki hänen kirjansa hajalleen. Iljitš nousi nopeasti kuistille, jossa minä olinkin häntä vastassa. Keskustelua meillä riitti myöhäiseen yöhön.

Sušenskojessa oli silloin karkotusvangeista vain kaksi työläistä: lodzilainen hattumestari, puolalainen sosialidemokraatti Prominski vaimonsa ja kuuden lapsensa kera sekä Putilovin tehtaan työläinen, suomalaissyntyinen Oskari Engberg, kumpikin hyviä tovereita. Prominski oli rauhallinen ja tasainen sekä hyvin lujaluontoinen mies. Hän lueskeli vähän eikä hänen tietomääränsä ollut kovin laava, mutta hänellä oli erittäin selvä luokkavaisto. Vaimoonsa, joka oli silloin vielä uskovainen, hän suhtautui rauhallisenleikkisästi. Hän lauloi mainiosti puolalaisia kansanlauluja „Ludu roboczy, poznaj swoje sily”, „Pierwszy maj”¹ ja monia muita. Lapset lauloivat mukana ja kuoroon yhtyi myös Vladimir Iljitš. Siperiassa ollessaan hän lauloi mielellään ja usein. Prominski lauloi myös venäläisiä vallankumouslauluja, joita Vladimir Iljitš hänelle opetti. Prominski aikoi palata takaisin Puolaan ja pyydysti lukemattoman määrän jäniksiä, tehdäkseen lapsilleen jänisnahkaturkit. Mutta Puolaan saakka hän ei onnistunutkaan pääsemään. Hän siirtyi perheineen vain lähemmäksi Krasnojarskia ja palveli siellä rautatiellä. Lapset varttuivat. Hänestä itsestään tuli kommunisti, samoin pani Prominskajasta. Kommunisteja tuli myös heidän lapsista. Yksi heistä kaatui sodassa, toinen oli vähällä saada surmansa kansalaissodan aikana — asuu nykyään Tšitassa. Prominski lähti Puolaan vasta vuonna 1923, mutta matkalla kuoli pilkkukuumeseen.

Toinen työläinen, Oskari, oli kokonaan toisen tyyppin miehiä. Hänet oli nuorena karkotettu lakon tähden sekä hurjapäisestä käyttäytymisestään lakon aikana. Hän lueskeli paljon kaikenlaista, mutta sosialismista hänellä oli hyvin hämärä käsitys. Kerran hän tuli kunnan keskukselta ja kertoi: „Kuntaan on saapunut uusi kirjuri, meillä hänen kanssaan on samat vakaumukset.” — „Kuinka niin, samat?” — kysyin. „Me kumpikin olemme vallankumousta vastaan.” Me Vladimir Iljitšin kanssa aivan ällistyimme. Seuraavana päivänä istuin hänen kanssaan „Kommunistista manifestia” tutkimaan (sitä oli käännettävä saksan kielestä) ja kun se oli luettu läpi siirryimme „Pääomaan”. Kerran meille oppitunnille tuli Prominski; hän istui tyynesti piippuaan imien.

¹ „Työkansa”, „Toukokuun ensimmäinen”. — *Toim.*

Esitin erään kysymyksen lukemamme aineiston johdosta. Oskari ei tiennyt mitä vastata, mutta Prominski, hyvin rauhallisesti ja hymyillen, vastasi kysymykseeni. Oskari ei tullut kokonaiseen viikkoon jatkamaan opiskelua. Mutta muuten hän oli hyvä poika. Muita karkotettuja ei Šušenskojessa ollutkaan. Vladimir Iljitš kertoi yrittäneensä hieroa tuttavuutta paikallisen opettajan kanssa, mutta tuloksetta. Opettaja piti seuraa paikallisen aristokratian kanssa: kylässä oli pappi ja pari kauppiasta. He pelata hakkasivat korttia ja juopottelivat. Yhteiskunnalliset kysymykset eivät kiinnostaneet opettajaa ollenkaan. Prominskin vanhin poika Leopold, joka jo silloin oli myötämielinen sosialisteille, kävi koko ajan kinaa opettajan kanssa.

Vladimir Iljitšillä oli eräs tuttu talonpoika nimeltään Zuravljov, josta hän piti kovin. Zuravljov oli noin kolmenkymmenen ikäinen, joskus kirjurina palvellut keuhkotautinen mies, josta Vladimir Iljitš kertoi, että hän oli jo luonnostaan vallankumouksellinen, protestantti. Zuravljov esiintyi rohkeasti pohattoja vastaan eikä sietänyt mitään epäoikeudenmukaisuutta. Hän kävi yhä jossain matkoilla ja kohta kuoli keuhkotautiin.

Toinen Vladimir Iljitšin tuttava oli köyhä metsänkävijä Sosipatyš, jonka kanssa Iljitš kävi yhdessä metsästämissä. Hän oli aivan yksinkertainen talonpoika, hän muuten suhtautui erittäin hyvin Vladimir Iljitšiin ja lahjoitteli hänelle milloin mitäkin — milloin kurjen, milloin seetripuun käpyjä.

Sosipatyšin ja Zuravljovin välityksellä Vladimir Iljitš tutustui Siperian maaseudun elämään. Kerran hän kertoi minulle keskustelustaan erään varakkaan isäntämiehen kanssa, jonka luona oli asunut. Palkkalainen oli varastanut isännältä nahkaa. Isäntä oli tavoittanut hänet puron rannalla ja surmannut. Tämä antoi aiheen Iljitšille puhua pienomistajan säälimättömästä julmuudesta ja säälimättömästä palkkalaisten riistosta. Siperialainen palkkalainen teki todellakin työtä pakkotyövangin tavoin, leväten vain pyhinä.

Iljitšillä oli vielä eräs keino maaseudun elämän tutkimiseksi. Hän järjesti sunnuntaisin luonaan lainopillisia neuvontatilaisuuksia. Lakimiehenä hän tuli hyvin kuuluisaksi, kun auttoi erästä kultakaivoksilta erotettua työläistä voittamaan oikeusjutun kaivosten omistajaa vastaan. Viesti voitetusta oikeusjutusta levisi pian talonpoikain keskuuteen. Hänen luonaan alkoi käydä miehiä ja naisia huoliaan valittamassa. Vladimir Iljitš kuunteli heitä huomaavaisesti, syventyi perinpohjin asiaan ja vasta sitten neuvoi. Kerran hänen luokseen tuli talonpoika kahdenkymmenen virstan takaa saamaan neuvoa, miten hän voisi nostaa syytteen vävyään vastaan siitä, ettei tämä ollut kutsunut häntä häihin, missä oli kovasti juhlittu. „Entä tarjoaisiko vävy nyt, jos menisitte hänelle käymään?” — „Kyllä hän nyt tarjoaa”. Ja niin

Vladimir Iljitsiltä meni lähes tunti siihen, että sai talonpojan myöntymään sovinnontekoon vävynsä kanssa. Toisinaan ei kertomusten mukaan saanut mitään selvää asian luonteesta. Senpä takia Vladimir Iljitsä vaati aina oikeusjutun aineistosta kopion. Kerran erään rikkaan isännän härkä puski kuoliaaksi köyhän emännän lehmän. Kunnanoikeus tuomitsi härän isännän maksamaan lehmän omistajalle kymmenen ruplaa. Emäntä protestoi päätöksen ja vaati asiasta „kopion”. „Mikä kopio, kopio valkeasta lehmästä, vai mitä?” ilkkui hänelle oikeuden virkamies. Suuttunut emäntä ehätti valittamaan Vladimir Iljitsille. Vääryyttä kärsineen tarvitsi useinkin vain uhata, että menee valittamaan Uljanoville, kun vääryyden tekijä antoi periksi.

Vladimir Iljitsä tutustui hyvin Siperian maaseutuun — ennemmin hän jo tunsi Volganvarren maaseudun elämän. Kerran hän kertoi: „Äiti tahtoi, että olisin ruvennut maataloutta hoitamaan. Olin jo ryhtymäisillänikin siihen hommaan, mutta huomaisin, ettei siitä tule mitään, suhteet talonpoikiin alkoivat muodostua epänormaaleiksi”.

Oikeastaan Vladimir Iljitsillä ei olisi karkotusvankina ollut oikeutta puuttua lakiasioihin, mutta Minusinskin piirikunnassa oli silloin liberaaliset olot. Mitään valvontaa ei todellisuudessa ollut.

„Valamies” — paikkakunnan varakas talonpoika — piti enemmän huolta vasikanlihan myynnistä meille, kuin siitä, etteivät „hänen” karkotusvankinsa olisi karanneet. Siellä Sušenskojessa oli silloin kaikki hämmästyttävän halpaa. Vladimir Iljitsille esimerkiksi hänen „palkkaansa” — kahdeksan ruplan suuruista kuukausirahaa vastaan annettiin siisti huone ja ruoka, pestiin ja kunnostettiin vaatteet, ja sitäkin vielä pidettiin kalliina. Päivällis- ja illallisruoka oli kylläkin hyvin yksinkertaista: viikolla teuras-tettiin lammas ja siitä valmistettiin hänen ruokansa joka päivä, kunnes se loppui, ja kun loppui, ostettiin viikoksi lihaa, josta piika sitten pihalla teki kaukalossa, jossa valmistettiin silppua eläimille, hakkelusta lihapyöryköitä varten, samoin koko viikoksi. Maitoa ja šangeja oli sitä vastoin riittämiin: niitä riitti Vladimir Iljitsille mielin määrin, hän ruokki niillä Ženka koiraansakin, jonka oli opettanut kantamaan saalista, istumaan sekä tekemään muita koiran temppuja. Kun Zyrjanoveilla miesväki usein juopoteli ja kun muutenkin perhe-elämä muodostui heillä monessa suhteessa epämukavaksi, siirryimme kohta uuteen asuntoon — vuokrasimme neljällä ruplalla puoli taloa ja kasvitamaan. Alettiin perhe-elämä. Kesällä oli mahdollon saada ketään auttamaan talouden hoidossa. Ja niin me äitini kanssa kahden kolumimme venäläismallisen leivinuunin ääressä. Alussa kävi niinkin, että kokkarekitto kaatui ja kokkareet vierivät uunin arinalle. Sitten totuin. Kasvitarhassamme kasvoi kaikenlaisia kasviksia: kurkkuja, porkkanaa, punajuurta, kurpitsaa; olin kovin ylpeä kasvi-

maastamme. Pihasta tehtiin puutarha — kävimme Vladimir Iljitšin kanssa metsässä, toimme humalaa, istutimme puutarhan. Lokakuussa ilmestyi apulainen, kolmetoistavuotias laiha, teräväluinen Paša tyttönen, joka kohta otti hoitoonsa koko talouden. Minä opetin häntä lukemaan, ja hän koristeli tuvan seiniä lauseilla, joissa oli kaikenlaisia äidin antamia ohjeita: „älä koskaa, älä koskaa vala teetä yli”, piti päiväkirjaa, johon kirjoitti: „meillä kävi Oskari Aleksandrovitš ja Prominski. Laulettiin „Kanto”, minäkin lauloin”.

Muistan, miten vietimme Vappua.

Prominski tuli aamulla meille juhla-asussa: hänellä oli puhdas kaulus ja kasvonsa loistivat kuin kuparikolikko. Hänen juhlava mielialansa tarttui pian meihinkin ja niin lähdimme kolmisin Engbergin luo, ottaen mukaamme Zenka koirankin. Zenka juoksi edellä ja haukahteli iloissaan. Tiemme kulki Šuša-joen rantaa pitkin. Joessa lipui jäitä. Zenka kahlasi vatsaansa myöten jääkylmään veteen, haukkui vihaisesti kylän pörröisille vahtikoirille, jotka eivät uskaltaneet mennä niin kylmään veteen.

Oskarin rauha häiriintyi tulostamme. Istuimme hänen huoneeseensa ja aloimme yksissä mielin laulaa:

Vapun päivä, ilon päivät
 Kaiu, laulu rohkeat
 Poistukoon nyt murheen häivät
 Tänään ollaan lakossa!
 Poliisit ne näkee vaivaa,
 hiki päässä nuuskii, kaivaa
 meitä takaa ajaen
 viedäkseen taa telkien.
 Vähät siitä välitämme,
 Vappujuhlaa viettäkäämme,
 yhtä aikaa:
 hop-haa! hop-haa!

Laulettiin venäjäksi ja sitten sama laulu puolaksi ja päätettiin lounaan jälkeen mennä jatkamaan Vapun viettoa luonnon helmaan. Niin tehtiinkin. Sinne meitä kertyi jo enemmän,— kokonaista kuusi henkeä, sillä Prominski oli ottanut mukaan kaksi poikaansa. Prominski loisti edelleenkin. Kun päästiin kuivalle kunnaalle, Prominski pysähtyi, veti taskusta punaisen liinan, levitti sen maahan ja nousi päällelleen. Lapset kiljuivat riemusta. Illalla kokoonnuttiin meille ja jälleen laulettiin. Prominskin vaimo tuli myös seuraamme. Kuoroon yhtyivät myös äitini ja Paša.

Illalla emme saaneet Vladimir Iljitšin kanssa pitkään aikaan unta, haaveilimme mahtavista työväen mielenosoituksista, joihin mekin joskus tulisimme osallistumaan...

Saimme lapsiseuraakin. Piharakennuksessa asui lättiläinen siirtolainen — huovan vanuttaja. Hänelle oli syntynyt 14 lasta, mutta eloon oli jäänyt vain yksi, Minka. Isä oli patajuoppo. Kuusi-vuotias Minka oli kalpea, vaaleaverinen, kirkassilmäinen ja puheli tärkeästi. Hän alkoi käydä meillä joka päivä — aamuisin ei ehditty vielä nousta vuoteesta, kun kuului jo oven avaus ja sisään ilmestyi pieni miehenalku suuri hattu päässä, äidin lämpimässä puserossa, liinalla vyötettynä ja totesi iloissaan: „Minä jo tulín”. Minka tiesi, että äitini oli aivan hullaantunut häneen, että Vladimir Iljitš aina kisailee hänen kanssaan. Sitten pistäytyi Minkan äiti:

„Minka kulta, etkö nähnyt ruplaa?”

„Näin, mutta kun se lojui pöydällä, niin korjasin laatikkoon”.

Poislähtömme aikana Minka tuli surusta sairaaksi. Nyt häntä ei ole enää elossa. Huovanvanuttaja itse kirjoitti ja pyysi maata Jenisein takaa: „haluttaisi vanhoilla päivillä elää vauraammin”.

Talouteemme vain karttui uutta — hankimme kissanpoikasen.

Aamupäivästä teimme Vladimir Iljitšin kanssa käännöstyötä, venäjänsimme Webbiä, jonka teoksen oli minulle hankkinut Struve. Päivällisen jälkeen kopioimme pari tuntia kahden „Kapitalismin kehitystä”. Sen jälkeen oli muuta jos jonkinlaista askartelua. Kerran Potresov lähetti meille kahden viikon ajaksi Kautskyn kirjan Bernsteiniä vastaan. Heitimme kaikki muut työt syrjään ja venäjänsimme sen ennätysajassa — kahdessa viikossa. Työn jälkeen kävimme retkillä. Vladimir Iljitš oli innokas metsästäjä; hän hankki itselleen pirunnahkahousut ja kahlaili kaikenlaisilla rämeillä. Ja voi sitä riistan paljoutta siellä! Kun tulín sinne keväällä, niin ihmettelin. Meillä käväisi joskus Prominski — hän piti kovin metsästyksestä — ja veikeästi hymyillen kertoi: „Tänään näin jo sorsia”. Sitten tuli Oskari — hänkin puhui sorsista. Niistä riitti puhetta tuntikausiksi. Mutta seuraavana keväänä jo minäkin saatoín kertoa kuka ja missä oli nähnyt sorsia. Keväällä talven pakkasten jälkeen luonto elpyi rajusti. Se kiehtoi kaiken hillittömästi valtoihinsa. Auringonlasku. Kevätvesien peittämissä peltonokkelmissa uiskenteli joutsenia. Tai saattoi kuulla, miten puro lorisee metsänreunassa ja teeret kukertavat soitimella. Vladimir Iljitš lähti metsään pyytäen pitelemään Zenkaa. Koira väräsi levottomana. Saattoi tuntea, miten tuo luonnon raju virkoaminen tempasi mukaansa. Vladimir Iljitš piti metsästyksestä, mutta oli kovin malttamaton. Kulkiessamme kerran syksyllä kaukaisia metsäpolkuja hän virkkoi: „Jos sattuu jänis, niin en ammu, sitä on hankala kantaa, ei tullut otettua remmiä mukaan.” Mutta maksoi vemmelsäären näyttäytyä, kun Vladimir Iljitš pamautti.

Syksymyöhällä, kun Jeniseitä pitkin ui hyhyde, kävimme saarella jänisjähdissa. Jänisten turkki oli jo muuttumassa valkoi-

seksi. Saarelta niillä ei ollut pääsyä ja ne laukkailivat ympäri kuin lampaat. Sattui että metsästäjämme pyydystivät niitä täyden veneellisen.

Moskovassa eläessään Vladimir Iljitš samoin kävi viimeisinä vuosinaan joskus metsällä, mutta hänen metsästysintonsa oli jo huomattavasti laskenut. Kerran oli järjestetty kettujahti liputuksen kera. Toimenpide kiinnosti kovasti Vladimir Iljitšä. „Viisaasti keksitty”, huomautti hän. Metsästäjät järjestivät asian siten, että kettu joutui juoksemaan suoraan Vladimir Iljitšä kohti, mutta hän tarttui pyssyynsä, kun kettu oli pysähtyttyään katsellut hetken häntä ja sitten pyörähtänyt metsään. „Miksi et ampunut”.— „No kun se oli niin komea”.

Myöhään syksyllä, kun joet olivat jo jäässä, mutta lunta ei vielä ollut, retkeiltiin kauas sivujokia ylös: jokainen kivenmukula, jokainen kala näkyi jään alta, katselit kuin jotakin sadun ihmemaailmaa. Ja talvella, jolloin elohopea jäättyi mittareissa ja joet pohjaan saakka, vesi virtasi jään päälle ja peittyi pian jääkuorella, silloin voi luistimilla karauttaa parikin virstaa notkuvaa jäänpintaa pitkin. Vladimir Iljitš piti kovin kaikesta sellaisesta.

Iltaisin Vladimir Iljitš luki tavallisesti filosofisia teoksia — Hegeliä, Kantia, ranskalaisia materialisteja, ja silloin kun oli kovin väsynyt, hän luki Puškinia, Lermontovia ja Nekrasovia.

Kun Vladimir Iljitš saapui ensi kerran Pietariin ja minä tunsin hänet vain kertomusten perusteella, niin kuulin Stepan Ivanovitš Radtšenkon kertovan, että Vladimir Iljitš lukee vain vakavia kirjoja ja ettei hän ole eläissään lukenut vielä yhtäkään romaania. Ihmettelin kovin sitä. Sitten, kun tutustuimme lähemmin, siitä ei koskaan ollut puhetta, ja vasta Siperiassa minä näin, että sellaiset jutut olivat pelkkä mielikuvituksen tuote. Vladimir Iljitš ei ainoastaan ollut lukematta, vaan päinvastoin luki moneen kertaan Turgenovia, Leo Tolstoita, Tšernyševskin „Mitä tehdä?”, yleensä hän tunsikin mainiosti klassikot ja piti heistä. Myöhemmin, kun bolševikit tulivat valtaan, hän asetti Valtion kustannusliikkeen tehtävän: julkaista klassikkojen teoksia halpahintaisina painoksina. Vladimir Iljitšin kuva-albumissa oli omaisten ja entisten karkotusvankien valokuvien lisäksi Zolan ja Hertzenin valokuvat sekä useampia Tšernyševskin valokuvia¹.

Posti saapui kaksi kertaa viikossa. Kirjeenvaihto oli hyvin laaja.

Kirjeitä ja kirjoja saimme Venäjältä. Sieltä, Pietarista, kirjoitti Anna Iljinitšna yksityiskohtaisesti kaikista asioista. Minulle

¹ Tšernyševskistä Vladimir Iljitš piti erikoisesti. Eräässä Tšernyševskin valokuvassa on Vladimir Iljitšin käsialalla kirjoitettu: syntyi silloin ja silloin, kuoli 1889.— N. K.

kirjoitti muun muassa Nina Aleksandrovna Struve pikku pojastaan: „jo pitää päättään pystyssä, joka päivä viemme hänet Darwinin ja Marxin muotokuvan eteen ja sanomme: kumarra vaari Darwinille, kumarra Marxille, ja hän kumartaa niin kiltisti”. Saimme kirjeitä myös kaukaisilta karkotusalueilta — Turuhanskista Martovilta ja Orlovista Vjatkan läänistä Potresovilta. Mutta eniten oli kirjeitä lähiseudun kylissä olevilta tovereilta. Minusinskista (Šušenskojesta sinne oli 50 virstaa) kirjoitti Kržižanovskin perhe ja Starkov; 30 virstan päässä sijaitsevassa Jermakovskojessa asuivat Lepešinski, Vanejev, Silvin ja Oskarin toveri Panin; 70 virstan päässä Tesissä asuivat Lengnik, Šapoval, Baramzin ja sokeritehtaalla Kurnatovski. Kirjoiteltiin kaikenlaisista asioista: Venäjän kuulumisista, tulevaisuuden suunnitelmista, kirjoista, uusista virtauksista, filosofiasta. Kirjeenvaihdossa oltiin myös šakkiasioista, varsinkin Lepešinskin kanssa. Vladimir Iljitš pelasi hänen kanssaan kirjeenvälityksellä: asetteli nappulat paikoilleen ja tuumi. Yhteen aikaan hän oli niin innostunut šakkipeleihin, että unissaankin puhui: „Jos hän siirtää ratsun tuohon, niin minä — tornilla tuonne”.

Vladimir Iljitš ja Aleksandr Iljitš pelasivat lapsuusvuosinaan intohimoisesti šakkia. Heidän isänsä myöskin pelasi. „Alkuaikoina isä meidät aina voitti”, kertoi Vladimir Iljitš, „sitten me veljeni kanssa hankimme opaskirjan ja aloimme voittaa isää. Kerran — asuimme silloin yläkerrassa — isä sattui vastaani; hän oli tulossa kynttilä kädessä meidän huoneestamme šakkipipas mukanaan. Sitten hän istui sitä tutkimaan”.

Palattuuan Venäjälle Vladimir Iljitš hylkäsi šakinpeluun. „Šakkipeli vetää ylettömästi puoleensa, se haittaa työssä.” Ja kun Vladimir Iljitš ei voinut tehdä mitään puolittain, antautumatta täydellä innolla asiaan, istuutui hän lepoheikinään ja ulkomailla ollessaan jo hyvin vastahakoisesti šakkilaudan ääreen.

Varhaisesta nuoruudesta alkaen Vladimir Iljitš osasi heittää syrjään kaiken sen, mistä oli haittaa. „Kymnaasilaisena innostuin luisteluun, mutta se väsytti, luistelun jälkeen aina kovin nukutti ja se haittasi opiskelua, hylkäsin luistelun.”

„Yhteen aikaan”, kertoi Vladimir Iljitš, „innostuin kovasti latinaan”. — „Latinaanko?” ihmettelin. — „Aivan niin, mutta se alkoi haitata muita lukuja — hylkäsin sen”. Kun äsken luin „Lef” lehteä, jossa käsiteltiin Vladimir Iljitšin puheiden tyyliä ja rakennetta ja osoitettiin, että hänen käyttämänsä lauserakenne ja puhe-tyyli muistuttavat Rooman puhujain lauserakennetta ja tyyliä, käsitin, minkä vuoksi Vladimir Iljitš saattoi innostua latinalaisten kirjailijain tutkimiseen.

Kirjeenvaihdon lisäksi me joskus, vaikkakin harvoin, kävimme tapaamassa karkotuksella olevia tovereita.

Kerran käytiin Kurnatovskin luona. Hän oli erinomainen toveri ja hyvin sivistynyt marxilainen, mutta hänen elämänsä oli muodostunut raskaaksi. Ankarat lapsuusvuodet julmuri-isän alaisena, sitten karkotus toisensa jälkeen, vankila. Vapaudessa hän ei ehtinyt työskennellä juuri ollenkaan — kuukauden parin perästä joutui taas kiinni pitkiksi vuosiksi, elämää ei nähnyt ollenkaan. Muistiini on jäänyt eräs tapaus. Kuljimme sokeritehtaan ohitse, jossa Kurnatovski oli työssä. Meitä lähestyi kaksi tyttöä, toinen vanhempi, toinen vielä aivan pieni. Vanhempi kantoi tyhjää sankoa, mutta pikku työllä se oli täytetty sokerijuurikailla. Kurnatovski torui vanhempaa tyttöä: „Häpeäisit edes, isompana pakotat pienempääsi kantamaan”. Mutta tyttö vain katsahti neuvotonna häneen. Kävimme myös Tesissä. Saimme kerran Kržižanovskeilta kirjeen: „Poliisipäällikkö on jonkin vastalauseen takia vihainen tesiläisille eikä päästä minnekään. Tesissä on geologisessa mielessä hyvin mielenkiintoinen kukkula, kirjoitatakaa, että haluatte tutkia sitä”. Vladimir Iljitš kirjoitti leikillään poliisipäällikölle anomuksen pyytäen lupaa päästä käymään Tesissä ja lisäksi ottaa apulaisekseen vaimonsa. Poliisipäällikkö lähetti pikalähetin mukana meille käyntiluvan. Vuokrasimme kolmella ruplalla hevosen ja kärryt — muori vakuutteli, että hevonen on vankka, ei mikään „ahmatti”, tulee vähällä kauralla toimeen — ja niin lähdettiin Tesiin. Ja vaikka „ei-ahmatti” hevonen pysähteli matkalla, niin perille kuitenkin päästiin. Vladimir Iljitš keskusteli Lengnikin kanssa Kantista ja Baramzinin kanssa Kananin kerhoista. Lengnikillä oli hyvä ääni ja hän lauloi meille. Yleensä siltä matkalta mieleen jäi erikoisen hyvät muistot.

Pari kertaa kävimme Jermakovskojessa. Ensimmäisen kerran siellä hyväksyttiin päätöslauselma „Credon” johdosta — Vanejev teki silloin keuhkotaudin murtamana kuolemaa. Hänen sänkynsä kannettiin avaraan tupaan, jonne toverit olivat kokoontuneet. Päätöslauselma hyväksyttiin yksimielisesti.

Toisen kerran kävimme siellä jo Vanejevin hautajaisissa.

Näin joutui pian riveistämme poistumaan kaksi „dekabristia” (dekabristeiksi leikillä nimitettiin joulukuussa vuonna 1895 vangittuja tovereita) — vankilassa järkensä menettäneet Zaporozets ja samoin vankilassa vaikeasti sairastunut Vanejev tuhoutuivat aikana, jolloin työväenliikkeen palo oli vasta syttymäisillään.

Uudenvuoden päiväksi matkustimme Minusinskiin, jonne kokoontuivat karkotetut sosialidemokraatit.

Minusinskissa asui myös karkotettuja narodnajavoljalaisia: Kon, Tyrkov ym., mutta he pysyttelivät erillään toisista. Vanha polvi suhtautui epäluuloisesti sosialidemokraattiseen nuorisoon: se ei luottanut siihen, että tässä nuorisossa voi olla todellisia vallankumouksellisia. Vähää ennen minun tuloani Šušenskojeen tällä epäluuloisuuden pohjalla oli Minusinskin piirikunnassa syntynyt

riitajuttu karkotusvankien keskuudessa. Ulkomailla käynyt sosialidemokraatti Raitšin, jolla oli yhteys „Työn vapautus” ryhmään, oli asunut karkotusvankina Minusinskissa. Hän oli päättänyt paeta. Oli hankittu rahat karkaamista varten, karkaamispäivä oli ollut määräämättä. Mutta saatuaan rahat Raitšin oli tullut malttamattomaan mielentilaan ja paennut varoittamatta ketään. Vanhan polven narodnajavoljalaiset sitten syyttivät sosialidemokraatteja siitä, että nämä olivat olleet tietoisia Raitšinin karkaisesta, mutta eivät olleet tiedottaneet siitä heille; olisi voinut syntyä kotitarkastuksia, mutta he eivät olleet siihen varautuneet. „Juttu” paisui kuin lumipallo. Saavuttuani Vladimir Iljitš kertoi siitä minulle. „Ei ole mitään sen pahempaa kuin karkotusvankien keskeiset riitajutut, — selitti hän, — ne kiehtovat ylettömästi, vanhuksilla ovat hermot pilalla, hehän ovat saaneet kokea kaikenlaista, pakkotyövankeudenkin. Ei saa päästää itseään vajoamaan noihin riitajuttuihin — kaikki työ on edessä, ei saa kuluttaa itseään noihin juttuihin.” Ja Vladimir Iljitš vaati katkaisemaan välit vanhojen narodnajavoljalaisten kanssa. Muistan kokouksen, jossa tuo välien katkaiseminen tapahtui. Päätös siitä oli tehty ennemmin, välien katkaisemisen tuli tapahtua mahdollisimman kivuttomasti. Välit katkaistiin, koska niin oli tehtävä, mutta katkaiseminen tapahtui ilman mitään vihamielisyyttä, surkutellen. Niin sitten elettiinkin erillään.

Yleensä karkotusaika kului hyvin. Se oli vakavan opiskelun aikaa. Sitä mukaa kun karkotusaika lähenee loppua, Vladimir Iljitš yhä enemmän ja enemmän tuumi tulevaa toimintaa. Venäjältä saatiin hyvin niukalti tietoja: siellä kasvoi ja vankistui „ekonomismi”, puoluetta ei itseasiassa ollut, kirjapainoa Venäjällä ei myöskään ollut ja yritys järjestää julkaisutyö Bundin välityksellä raukesi tyhjiin. Mutta muodostuneessa tilanteessa ei voitu enää rajoittaa yleistajuisten kirjasten kirjoitteluun esiintymättä työn järjestelyä koskevista peruskysymyksistä. Työssä vallitsi mitä suurin sekavuus, yhtämittaa toistuneet vangitsemiset tekivät kaiken perinnäisyyden työssä mahdottomaksi, eräät sekaantuivat puheissaan aina „Credon” ja „Rabotšaja Myslin” aatteisiin, joka viimeainittu julkaisi „ekonomistien” kannalle käännetyt työläisen kirjeen. Tämä kirjoitti: „Me, työläiset, emme tarvitse mitään Marxeja emmekä Engelsejä...”

Leo Tolstoi on jossain ylitydessä kirjoittanut, että matkailainen ajattelee aina matkan puoliväliin sitä, mikä on jättänyt, ja puolimatkasta sitä, mikä häntä edessä odottaa. Niin oli karkotuksessakin. Alkuaikoina tehtiin enimmäkseen yhteenvetoja eletystä. Loppuajalla tuumittiin ennen kaikkea sitä, mikä oli tuleva. Vladimir Iljitš tuumi yhä yksityiskohtaisemmin sitä, mitä olisi tehtävä puolueen johtamiseksi pois silloisesta oloilasta, mitä olisi tehtävä työn ohjaamiseksi tarvittavaan uomaan, että sille tulisi

turvattua oikea sosialidemokraattinen johto. Mistä olisi alettava? Viimeisenä karkotusvuotena Vladimir Iljitšillä syntyi se organisaattorinen suunnitelma, jota hän sittemmin kehittäi „Iskrassa”, kirjassaan „Mitä on tehtävä?” ja „Kirjeessä toverille”. On alettava yleisvenäläisen sanomalehden perustamisesta, sen julkaiseminen järjestettävä ulkomailla, saatava sille mitä kiintein yhteys Venäjällä suoritettavaan työhön ja venäläisiin järjestöihin ja järjestettävä mitä parhaiten kirjeenvaihto ja lehden kuljetus Venäjälle. Vladimir Iljitšiltä meni uni, ja hän laihtui kovasti. Unettomina öinä hän punniskeli suunnitelmaansa yksityiskohtia myöten, pohti sitä Kržizanovskin ja minun kanssani, kirjoitti siitä Martoville ja Potresoville ja sopi heidän kanssaan ulkomaanmatkasta. Mitä pitemmälle aika kului, sitä levottomammaksi Vladimir Iljitš muuttui, sitä voimakkaammin häntä veti työhön. Ja kaiken kukkuraksi sitten tuli vielä kotitarkastus. Joltain oli saatu siepatuksi Ljahovskin kirjeen kuitti. Kirje oli osoitettu Vladimir Iljitšille ja siinä kosketeltiin muistomerkin pystyttämistä Fedosejeville; santarmit tarrautuivat tähän sattumaan tehdäkseen kotitarkastuksen. Kotitarkastus suoritettiin toukuussa 1899. Santarmit löysivät sen kirjeen, mutta se osoittautui sisällöltään aivan viattomaksi. Muistakaan kirjeistä he eivät löytäneet mitään mielenkiintoista. Vanhasta pietarilaisesta tottumuksesta me säilytimme kaikkea kiellettyä ja illegaalista kirjeenvaihtoaineistoa erikseen. Se oli kylläkin vain kaapin alahyllyllä. Vladimir Iljitš työnsi heti santarmeille tuolin, jotta he olisivat aloittaneet tarkastuksen ylähyllyiltä, joilla oli kaikenlaisia tilastokokoelmia — ja he niin kyllästyivät tarkastukseen, että jättivät alahyllyn penkomatta, tyytyen huomautukseeni, että siellä säilytetään vain minun pedagogista kirjallisuuttani. Kotitarkastus läpäistiin onnellisesti, mutta pelättiin, kunpa vain eivät käyttäisi hyväkseen tätä tekosyytä ja lisäisi vielä joitakin vuosia karkotusvankeutta. Karkaamiset eivät silloin vielä olleet yhtä tavallisia kuin myöhemmin, ja joka tapauksessa se olisi mutkistanut asiaa. Ennen ulkomaille menoahan oli suoritettava suurta organisaattorista työtä Venäjällä. Juttu päättyi kuitenkin onnellisesti — karkotusaikaa ei lisätty.

Helmikuussa 1900, kun Vladimir Iljitšin karkotusaika päättyi, lähdimme matkaan Venäjälle. Paša, josta oli kahdessa vuodessa kasvanut todellinen kaunotar, vetisteli yöt läpeensä. Minka oli touhuissaan ja kantoi kotiinsa käyttämättä jäänyttä paperia, kyniä, kuvia ym. Oskari Aleksandrovič tuli käymään, istuutui liikuttuneen näköisenä tuolin reunalle ja lahjoitti minulle omatekoisen rintaneulan, joka kuvasi kirjaa kirjoituksineen „Karl Marx”, muistoksi siitä, kun olin ohjannut häntä „Pääoman” tutkimisessa. Vähän väliä huoneeseemme pistäytyi milloin emäntä, milloin naapurin vaimo. Koirammekin oli ymmällä vallitsevan

hämmingin johdosta, kulki huoneesta toiseen avaten ovia kuonolaan, varmistuakseen, olivatko kaikki paikallaan. Äiti puuhasi yskien pakkaushommissa, ja Vladimir Iljitš satoi asiallisen näköisenä kirjojaan paketteihin.

Saavuimme Minusinskiin, josta meidän piti ottaa seuraamme Starkov ja Olga Aleksandrovna Silvina. Siellä oli jo koko karkotusvankien seurakunta koolla ja vallitsi jo mieliala, joka oli aina tavallista silloin, kun joku karkotetuista matkusti Venäjälle: jokainen ajatteli sitä, milloin ja minne hän vapauduttuaan muuttaa ja mitä rupeaa tekemään. Vladimir Iljitš sopi jo etukäteen yhteistyöstä kaikkien niiden kanssa, jotka kohta matkustaisivat, ja sopi kirjeenvaihdosta karkotukseen jäävien kanssa. Mielessä oli Venäjä, mutta puhuttiin kaikkea tyhjänpäiväistä.

Baramzin tarjoili voileipiä Zenkalle, joka oli jäävä hänelle perinnöksi, mutta koira ei katsonut häneen päinkään, makasi äitini jalkojen juuressa eikä päästänyt katsettaan hänestä, seuraten hänen joka ainutta liikkettään.

Ja vihdoinkin matkaturkkeihin, huovikkaisiin ym. lämpimään pukeutuneina sonnustauduttiin matkalle. Hevoskyydillä ajoimme 300 virstaa Jeniseitä päivällä sekä yöllä, jolloin kuu loisti täydeltä kerältään. Vladimir Iljitš kääri huolellisesti minut ja äitini jokaiselta pysähdysasemalta lähtiessä, tarkasti, ettei mitään unohtuisi, ja laski leikkiä vilua valittavan Olga Aleksandrovnan kanssa. Ajettiin täyttä kyytiä, ja Vladimir Iljitš istui kätet äitini muhviin pistettyinä — hän ei pukenut matkaturkkia, uskotellen, että hänellä on se päällä kuuma — ja kiiti jo mielikuvituksessaan Venäjälle, missä saisi tehdä työtä mielin määrin.

Saavuttuamme Ufaan meitä kävi jo samana päivänä tapaa-massa paikallinen väki — A. D. Tsjurupa, Sviderski ja Krohmal. „Olemme käyneet kuudessa majatalossa...” selitti Krohmal änkyttäen, „ja viimeinkin löysimme teidät”.

Ufassa Vladimir Iljitš viipyi pari päivää, ja sitten sovittuaan asioista paikallisen väen kanssa ja jätettyään meidät äitini kanssa tovereiden hoiviin kiiruhti edelleen lähemmäksi Pietaria. Niiden parin päivän ajalta on mieleeni jäänyt vain käyntimme entisen narodnajavoljalaisen Tsetvergovan luona, jonka Vladimir Iljitš tunsu Kasanin ajoilta. Hänellä oli Ufassa kirjakauppa. Heti ensimmäisenä päivänä Vladimir Iljitš lähti hänen luokseen, ja keskustellessaan hänen kanssaan Vladimir Iljitšin äänessä ja katseessa oli jotain erikoisen hellää. Myöhemmin, kun luin Vladimir Iljitšin kirjoittamaa loppulausetta kirjasta „Mitä on tehtävä?”, minulle tuli mieleen tuo käynti. „Monet heistä (puhe on työväenliikkeen nuorista johtajista, sosialidemokraateista — N. K.), — kirjoitti Vladimir Iljitš kirjassaan „Mitä on tehtävä?” — alkoivat vallankumouksellisen ajattelunsa narodnajavoljalaisina. Varhaisemmassa nuoruudessaan he melkein kaikki palvoivat ihastuneina

terrorin sankareita. Tämän sankarillisen perinteen lumoavasta vaikutuksesta vapautuminen vaati taistelua, sen seurauksena oli välien rikkoutuminen niiden henkilöiden kanssa, jotka halusivat hinnalla millä hyvänsä pysyä uskollisina Narodnaja voljalle ja joita nuoret sosialidemokraatit suuresti kunnioittivat¹. Tämä kappale on osa Vladimir Iljitšin elämäkertaa.

Oli hyvin ikävää erota hetkellä, jolloin „todellinen” työ oli vasta alkamassa, mutta ei tullut mieleenkään, että Vladimir Iljitš olisi voinut jäädä Ufaan, kun oli mahdollisuus päästä lähemmäksi Pietaria.

Vladimir Iljitš asettui Pihkovaan, jossa myöhemmin asuivat myös Potresov ja L. N. Radtšenko lapsineen. Kerran Vladimir Iljitš kertoi nauraen, miten Radtšenkon pikku työt, Jevgenia ja Ljuda, kiusoittelivat häntä ja Potresovia. He panivat kädet selän taakse ja tepastelivat rinnakkain pitkin lattiaa, toinen hoki „Bernstein” ja toinen vastaili „Kautsky”.

Pihkovassa ollessaan Vladimir Iljitš punoi uutterasti niiden järjestöjen verkkoa, joiden tuli sitoa kiinteästi ulkomailla julkaistava yleisvenäläinen sanomalehti Venäjän käytäntöön, Venäjällä tehtävään työhön. Hän tapasi Babuškinia ja monia muita.

Minä sopeuduin vähitellen Ufan oloihin, sain käännöstyötä ja annoin oppitunteja.

Vähää ennen minun tuloani Ufassa oli puhjennut riitajuttu karkotusvankien keskuudessa ja sosialidemokraattinen väki oli jakaantunut kahteen leiriin. Toiseen leiriin lukeutuivat Krohmal, Tsjurupa ja Sviderski ja toiseen Plaksinien veljekset, Saltykov ja Kvjatkovski. Tšatšina ja Aptekman eivät kuuluneet kumpaankaan ryhmään, mutta pitivät yhteyttä kumpaankin. Minulle oli läheisempi ensinmainittu ryhmä, jonka kanssa kohta järjestyikin läheinen tuttavuus. Se järjesti jonkinlaista työtä ja oli yleensä sikäläisestä väestä aktiivisin. Pidettiin yhteyttä rautatieverstaasiin. Siellä oli 12-henkinen sosialidemokraattinen työläiskerho. Aktiivisin kaikista oli työmies Jakutov. Hän kävi useita kertoja luonani kirjoja hakemassa ja keskustelemassa. Kauan hän haki Marxin „pulverisointia”, mutta saatuaan sen lopulta käsiinsä ei millään saanut sitä luettua. „Ei ole aikaa”, valitteli hän, „koko ajan nähkääs käy luonani talonpoikia omine huolineen. Jokaisen kanssa on keskusteltava, ettei heille jäisi huonoa luuloa itseään kohtaan, ja niin ei jää aikaa”. Hän kertoi vaimonsa Natašan olevan hänelle myötämielisen ja että heitä ei mikään karkotus pelota, hän ei joudu missään hukkaan, käsillään hän aina hankkii itselleen elatuksen. Jakutov oli etevä konspiraattori, vihasi eniten melua, kerskuntaa, suuria sanoja. Kaikki on tehtävä perusteellisesti, ilman melua, mutta pysyvästi.

¹ V. I. Lenin, Teokset, 5. osa, suom., ss. 510—511.— Toim.

Vuonna 1905 Jakutov oli Ufassa muodostetun tasavallan puheenjohtajana, ja sitten taantumusvuosina hänet Ufan vankilassa hirtettiin. Hän kuoli vankilan pihalla, ja koko vankila lauloi, kaikissa sellaisissa laulettiin ja vannottiin, ettei koskaan tulla nohtamaan hänen kuolemaansa, vaan kostetaan se.

Yhteyttä pidin muihinkin työläisiin. Eräs sellainen pienehköllä tehtaalla työskentelevä nuori metallityöläinen, joka kertoi minulle paikallisten työläisten oloista, oli hyvin tulinen ja malttamaton. Myöhemmin minulle kerrottiin, että hän liittyi eserreihin ja menetti vankilassa järkensä.

Luonani kävi keuhkotautia poteva kirjansitoja Krylov; hän osasi laittaa kätevästi kaksinkertaisia kirjankansia, joihin saattoi piilottaa illegaalisia käsikirjoituksia, ja liimaili käsikirjoituksista paksua pahvia kirjankansia varten. Hän kertoi paikallisista kirjaltajista.

Hänen kertomustensa perusteella sitten myöhemmin tuli laadittua kirjeitä „Iskralle”.

Ufan kaupungissa suoritettavan työn lisäksi työtä tehtiin myös ympäristön tehtailla. Ust-Katavskin tehtaalla oli välskärinä sosialidemokraatti, joka toimi työläisten keskuudessa ja levitti siellä helppotajuista illegaalista kirjallisuutta, mutta siitä meillä oli kova puute.

Muutamia ylioppilas-sosialidemokraatteja työskenteli tehtailla. Meidän Ufan järjestöllä oli Jekaterinburgissa maanalainen edustaja, työläinen Mazanov, joka oli palannut Turuhanskista, missä oli ollut karkotuksella yhdessä Martovin kanssa. Hänen työstään vain ei tahtonut tulla mitään.

Ufa oli kuvernementin keskuksena. Sterlitamakin, Birskin ym. kihlakuntakeskusten karkotusvangit hakivat aina lupaa päästä käymään Ufassa.

Ufa sijaitsi sitäpaitsi Siperiasta Venäjälle kulkevan tien varrella. Karkotukselta palaavat toverit kävivät kaupungissa sopimassa työstä. Kävivät Martov (hän ei heti onnistunut pääsemään pois Turuhanskista), G. I. Okulova, Panin, Astrahanista kävi salaa Lidia Mihailovna Knipovitš — „setä”, Samarasta kävivät Rumjantsev ja Portugalov.

Martov asettui asumaan Poltavaan. Hänen kanssaan pidimme yhteyttä toivoen saavamme hänen kauttaan kirjallisuutta. Kirjalähetys tuli perille tietääkseni viikon kuluttua siitä kun olin lähtenyt Ufasta, ja Kvjatkovski, joka oli lähtenyt lähetystä hakemaan, joutui matkalla hajonneen laatikon takia 5 vuodeksi Siperiaan. Mitään työtä hän ei oikeastaan ollut tehnytään ja lähetysten vastaanoton otti tehtäväkseen vain sen takia, kun se oli osoitettu olutlehtäälle ja hän kävi opettamassa sen omistajan tyttäätä.

Ufassa asui narodnajavoljalaisiakini: Leonovitš ja myöhemmin Borozditš.

Ulkomaanmatkan edellä Vladimir Iljitš oli vähällä palaa. Hän saapui Pihkovasta Pietariin yhtäaikaan Martovin kanssa. He jou-tuivat poliisin kiikariin ja heidät vangittiin. Vladimir Iljitšin liivintaskussa oli „tädiltä” (A. M. Kalmykova) saatu kaksi tuhatta ruplaa rahaa ja muistiinpanot ulkomaan yhteyksistä — ne oli kirjoitettu kemiallisella musteella postipaperille, johon muodon vuoksi oli tavallisella musteella kirjoitettu jotain turhan-päiväistä, jokin lasku. Jos santarmit olisivat älynneet kuumentaa paperiarkkia, niin Vladimir Iljitšiltä olisi jäänyt yleisvenäläinen lehti ulkomailla perustamatta. Mutta häntä „veteli”, ja kymmeni-sen päivän kuluttua hänet vapautettiin.

Sitten hän kävi luonani Ufassa jäähyväisillä. Minulle hän kertoi kaikesta, mitä oli saanut siihen mennessä aikaan, kertoi ihmisistä, joita oli tavannut. Vladimir Iljitšin saapumisen joh-dosta pidettiin tietysti useita kokouksia. Muistan tapauksen, kuinka Vladimir Iljitš tulistui, kun narodnajavoljalaisiin lukeu-tuva Leonovitš ei tuntenut edes „Työn vapautus” ryhmän nimeä: „Voiko vallankumousmies olla tietämättä sitä, voiko hän tietoisesti valita puolueen, jonka kanssa tulee työskentelemään, ellei tiedä eikä tutki sitä, mitä „Työn vapautus” ryhmä on kirjoittanut”.

Vladimir Iljitš asui silloin Ufassa muistaakseni viikon verran.

Ulkomailta hän kirjoitti minulle etupäässä kirjoissa; kirjat hän lähetti erilaisten zemstvovirkailijain osoitteella. Yleensä leh-teä ei saatukaan järjestymään niin nopeasti kuin Vladimir Iljitš olisi halunnut; Plehanovin kanssa oli vaikea sopia asioista, ja ulkomailta saapuvat Vladimir Iljitšin kirjeet olivat lyhytsanaisia, alakuloisia ja päättyivät: „kerron sitten kun saavut”, „selkkauk-sesta Plehanovin kanssa olen kirjoittanut sinua varten yksityis-kohtaisesti muistiin”.

Suurella vaivalla kestin karkotusajan loppuun, ja kaiken lisäksi Vladimir Iljitšiltäkään ei ollut jostain syystä pitkään aikaan kirjettä.

Aikeissani oli vielä käydä Astrakanissa „sedän” (L. M. Kni-povitšin) luona, mutta pidin kiirettä.

Matkalla kävimme äitini kanssa Vladimir Iljitšin äidin — Maria Aleksandrovnan luona Moskovassa. Hän oli silloin yksin: Maria Iljinitšna oli vankilassa ja Anna Iljinitšna ulkomailla.

Pidin kovin Maria Aleksandrovnasta, hän oli aina niin hert-tainen ja huomaavainen. Vladimir Iljitš rakasti rajattomasti äitiään. „Hänellä on valtava tahdonvoima, kertoi minulle kerran Vladimir Iljitš, jos veljeni tapaus olisi sattunut isän eläessä, niin en tiedäkään, mitä silloin olisi ollut”.

Vladimir Iljitš oli perinyt tahdonvoimansa äidiltään, samoin kuin hänen tunneherkkyytensä ja huomaavaisuutensa ihmisiä kohtaan.

Ulkomailla ollessani koetin kirjoittaa elämästämmä Maria Aleksandrovnalle mahdollisimman elävästi, että hän olisi saanut edes vähänkin tuntea poikansa läheisyyttä. Vladimir Iljitšin karkotusaikana 1897, ennen minun saapumistani sinne, lehdissä oli ollut ilmoitus Maria Aleksandrovna Uljanovan kuolemasta Moskovassa. Oskari kertoi: „Kun menin käymään Vladimir Iljitšin luona, oli hän kalpea kuin palttina ja sai soperretuksi: äitini on kuollut”. Osoitautui kuitenkin, että ilmoitus oli jonkin toisen M. A. Uljanovan kuolemasta.

Maria Aleksandrovna sai kestää monta murhetta — vanhin poika teloitettiin, tytär Olga kuoli, muut lapset joutuivat olemaan vähän väliä vankilassa.

Kun vuonna 1895 Vladimir Iljitš sairastui, niin Maria Aleksandrovna saapui heti poikaansa hoitamaan, laittoi omin käsin hänelle ruoan; kun hänet vangittiin, niin äiti oli heti taaskin paikalla: istuskeli tuntikausia Tutkintavankilan odotussalissa, kävi tapaamassa, vei paketteja — ja vain tuskin tuntuvasti vapisi hänen päänsä.

Minä olin luvannut hänelle suojella kaikessa Vladimir Iljitšiä, mutta se ei aina onnistunut...

Moskovasta saatoin äitini Pietariin ja järjestin hänet sinne, ja itse matkustin rajan taa. Matkustin hölmöläisten tapaan. Päämääräni oli Praha, sillä luulin, että Vladimir Iljitš asuu Prahassa nimellä Modraček.

Annoin sähkeen. Saavuin Prahaan — odottelin, odottelin — ketään ei ollut vastassa. Hämmästyksen vallassa tilasin sylinteripäisen ajurin, ladin hänen kärkyynsä matkakorini ja niin lähdettiin ajamaan. Saavuimme työläiskortteliin — kapealle kadulle, ison talon luo, jonka monista ikkunoista riippui tuulettumaan laitettuja patjoja...

Lensin tuulispäänä neljänteen kerrokseen. Oven avasi valkokuotrinen tšekkiläisnainen. Hoin hänelle: „Modraček, herra Modraček”. Ovelle astui työmies vastaten: „Minä olen Modraček”. Yllätyksestä hämmästyneenä änkytin: „Ei, se on mieheni nimi”. Modraček äkkäsi lopultakin mistä oli kysymys. „Oh, te olette nähtävästi herra Ritmeierin vaimo, hän asuu Münchenissä, mutta lähetti kauttani teille Ufaan kirjoja ja kirjeitä”. Isäntä vietti kanssani kokonaisen päivän, kerroin hänelle Venäjän liikkeestä ja hän Itävallan. Hänen vaimonsa näytteli minulle kutomiaan pitsejä ja tarjoili tšekkiläistä kokkarekeittoa.

Saavuttuani Müncheniin, — tein matkaa lämpimässä turkissa, vaikka kaikki muut ihmiset kulkivat silloin Münchenissä jo ilman päällystakkeja — kokemuksesta annoin matkakorini asemalla matkatavarasäilöön ja lähdin raitiovaunulla etsimään Ritmeieriä. Löysin talon, mutta sen ensimmäinen asunto olikin oluttupa. Astelin tarjoilupöydän ääressä seisovan lihavan saksalaisen luo

ja kysyin arasti herra Ritmeieriä, aavistaen jo, että taas on jotain vinossa. Oluttuvan isäntä vastasi: „Se olen minä”. Aivan häkeltyneenä sopersin: „Ei, se on mieheni”.

Seisoimme vastatusten kuin hölmöt. Lopulta paikalle saapui Ritmeierin vaimo ja minuun katsahtaen arvasi asian: „Oi, hän on varmaankin herra Meierin vaimo. Hän odottaa vaimoaan Siperiasta. Minä saatan teidät”.

Menin rouva Ritmeierin perässä jonnekin ison talon takapihaan ja siellä asumattomalta näyttävään asuntoon. Oven avauduttua näen: pöydän ääressä istuvat Vladimir Iljitš, Martov ja Anna Iljinična. En muistanut edes kiittää talon emäntää, vaan aloin torua: „Hyi sinua, mikset kirjoittanut osoitettasi?”

„Kuinka en kirjoittanut? Olen käynyt sinua kolmesti päivässä vastassa. Missä olet ollut?” Myöhemmin selvisi, että Ufassa asuva zemstvovirkailija, jonka nimelle kirja osoitteineen oli lähetetty, ei ollut saattanut osoitetta perille.

Moni venäläinen matkaili silloin samaan tyyliin: Šljapnikov ajoi ensi kerran Geneven asemesta Genovaan; Babuškin oli vähältä joutua Lontoon asemesta Amerikkaan.

